

THE COUNTRIES AROUND THE BALTIC SEA
BETTER INTERNATIONAL UNDERSTANDING
INFORMATION ABOUT THE COLD WAR PERIOD
TOLD FROM SITES WHERE EVENTS TOOK PLACE

Perioden med den Kolde Krig

BERETNINGER FRA LANDENE OMKRING ØSTERSØEN
MENNESKER HISTORISKE STEDER MUSEER

DET BALTISKE INITIATIV OG NETVÆRK

Hæftet er udgivet med støtte fra Undervisningsministeriet.

Udgivet af *Det Baltiske Initiativ og Netværk*.

Att. Johannes Bach Rasmussen

Møllegade 20

2200 København N.

E-mail: jbach@get2net.dk

Layout: Eva Ahnoff, Morten Kjærgaard og Johannes Bach Rasmussen

ISBN 978-87-994008-0-5

Forside. Øverst: Tvangsdeporterede litauiske teenagere på slavearbejde ved at vejprojekt i Sibirien, Krasnoyarsk region. 1950.

Mindst 132.000 litauere, hvoraf 70% var kvinder og børn, blev deporteret som slavearbejdere af det kommunistiske regime fra 1941 til 1952.

Beskeden til de deporterede var at de "for resten af livet skulle udvikle øde områder i Sovjetunionen".

28.000 døde af sygdom, sult eller hårdt fysisk arbejde. Dødeligheden var især stor blandt børn og gamle, fordi de ikke modtog fulde dagsrationer af madvarer på grund af deres ringe evne til at arbejde. Ministeriet for Statssikkerhed mente at de kunne leve af "brændenælder og andre græsarter". (Kilde: Birute Burauskaite. Se artiklen: "Deportationer fra Litauen, 1941-48")

Forside. Nederst: Foto fra 1990 fra det østlige Sibirien taget af den polske fotograf og journalist Tomasz Kizny.

Gyngen tilhørte lejrkommandant Andrey Maleyev's børn. Han boede med sin familie ovenfor GULAG- og koncentrationslejren i Butugychag i Kolyma regionen. Lejren havde den højeste dødelighed blandt fanger i hele regionen.

Gyngen er lavet af fanger og fremstillet af materiale der blev brugt i minerne hvor fangerne arbejdede.

Gyngen var placeret på kanten af en terrasse så børnene kunne se ned i lejren.

Om hæftets artikler. Hovedparten af artiklerne bygger på indlæg fra en konference i Gdansk i anledning af 20-året for Sovjetunionens sammenbrud og den efterfølgende selvstændighed for bl.a. Polen og de tidligere sovjetstater Estland, Letland og Litauen. Alle landene blev besat af Sovjetunionen i 1944 ved 2. verdenskrigs afslutning. Konferencen var arrangeret af *Solidarity Centre Foundation*, Gdansk. *Det Baltiske Initiativ og Netværk* deltog i planlægningen af konferencen.

Besøg dine naboer. Besøg den Kolde Krigs anlæg og museer. Hæftets indlæg er skrevet af personer, der alle er tilknyttet organisationer, museer eller historisk værdifulde anlæg fra perioden med den Kolde Krig. Museerne og anlæggenes adresser, åbningstider m.v. er angivet under de enkelte indlæg. De er alle et besøg værd

Om initiativet og netværket. *Det Baltiske Initiativ og Netværk* arbejder for at skabe større forståelse mellem befolkningerne i landene omkring Østersøen. Filosofien er enkel. Et gensidigt kendskab til landenes nyeste historie, specielt perioden med den Kolde Krig, kan skabe en gensidig forståelse mellem landenes befolkninger. Ideen er at formidlingen skal ske fra historisk værdifulde steder eller museer, der kan bidrage til fortællingen om perioden med den Kolde Krig, f.eks. militære installationer, fængsler, GULAG-fangeleje, partisanbunkers, skulpturer, arkitektur etc.

Initiativet og Netværket arbejder derfor også for, at værdifulde anlæg fra den Kolde Krig bevares og åbnes for offentligheden.

Modsatte side: Fra en illustreret dagbog af en ung polsk pige, Regina Dubiniec, der blev tvangsdeporteret med sin familie fra Polen til Kazakhstan i 1940. Dagbogen er håndskrevet mellem linjerne i en trykt lærebog der omhandler landbrug. Årsagen til familiens deportation var faderens ledende stilling i samfundet som postmester. Det var muligt for Regina Dubiniec og hendes familie at vende tilbage til Polen i 1946. Dagbogen kan ses på Muzeum Pawilonu Cytadeli Warszawskiej (Pavillion-museet i Warszawas Citadel). Her findes bl.a. en permanent udstilling om deporterede polakkers liv i Sibirien, 1940-1956.

Adresse: ul. Skazańców 25. (Indenfor citadellets volde).

Hjemmeside: www.muzeumniepodleglosci.art.pl.

Åbningstider: Onsdag, fredag, lørdag og søndag: 9:00-16:00.

THE COUNTRIES AROUND THE BALTIC SEA
BETTER INTERNATIONAL UNDERSTANDING
 INFORMATION ABOUT THE COLD WAR PERIOD
 TOLD FROM SITES WHERE EVENTS TOOK PLACE

Только в домашнем хозяйстве более состоятельных хозяев
 встретить два раза в году мясо к обеду... Жителям
 при соответствующем прилежании необходима также
 ность, потому что без этого они не вынесли бы своего
 того незавидного существования» (с. 95).

№ 7. 4 крупных владения —	49.6 га (16.4)	на одно:
13 средних »	89.6 (7.9)	
27 мелких »	30.8 (1.2)	

«Можно утверждать, что за последние два года с
 хозяйству, за вычетом его скромного содержания, не ос
 даже в виде жидкой поделной платы, если даже считать за
 рента всего лишь в 1⁰/₆» (с. 117).

№ 8. «В среднем можно принять, что мелкое и среднее
 более доходны, чем крупное» (139).

Паулюсгофен:) «Уровень жизни не особенно от
 в мелком, среднем и крупном владении, только о
 разумеется (!), значительно проща у м
 людей, и у них меньше мясной пищи, чем у более
 владельцев» (201).

С. 255. Разницы в доходности нет, но «более
 владельцу постольку лучше, поскольку у него нет тех же
 долгов и тяжелых забот (!!!) и поскольку меньше
 добыть себе особый заработок».

Баварская анкета. Лист 1.

ВВ страницы а — 10

Владельцы № 4 число членов семьи неизвестно. Пат
 потребление в крупном владении больше, чем в среднем
 3 1/2 раза (sic!!). Ясно, что среднее владение экономит
 Тоже на одежде (300 — 400), на износе машин (100 и
 издержках из-за несчастных случаев со скотом (200
 На мясника, трактирщика и лавочника: 1.400, марок

PROTECTION OF HISTORICALLY
 VALUABLE INSTALLATIONS AND
 SITES FROM THE COLD WAR PERIOD

DENMARK

BEVARING AF HISTORISK
 VÆRDIFULDE ANLÆG OG
 LOKALITETER FRA PERIODEN MED
 DEN KOLDE KRIG

ESTONIA

KÜLMA SÕJA AEGSETE AJALOOLOSE
 VÄÄRTUSEGA RAJATISTE JA
 PAIKADE KAITSE

FINLAND

KYLMÄN SODAN AIKAISTEN
 HISTORIALLISESTI ARVOKKAIDEN
 RAKENTEIDEN JA KOHTEIDEN
 SUOJELU

GERMANY

DER SCHUTZ HISTORISCH
 BEDEUTSAMER ANLAGEN UND
 GEDENKSTÄTTEN AUS DER
 ZEITPERIODE DES KALTEN KRIEGES

ICELAND

VARÐVEISLA MANNVIRKJA OG
 SÖGUSTAÐA ÚR KALDASTRÍÐINU

LATVIA

VĒSTURISKI NOZĪMĪGU AUKSTĀ
 KARA INSTALĀCIJU (OBJEKTU) UN
 VIETU AIZSARDZĪBA

LITHUANIA

ŠALTOJO KARO PERIODO
 ISTORIŠKAI VERTINGŲ ĮRENGINIŲ IR
 VIETŲ IŠSAUGOJIMAS

NORWAY

BEVARING AV HISTORISK
 VERDIFULLE ANLEGG OG OMRÅDER
 FRA DEN KALDE KRIGENS TID

POLAND

OCHRONA WARTOŚCIOWYCH
 POD WZGLĘDEM HISTORYCZNYM
 INSTALACJI, MIEJSC ORAZ
 OBSZARÓW Z OKRESU ZIMNEJ
 WOJNY

RUSSIA

ОХРАНА ИСТОРИЧЕСКИ ЗНАЧИМЫХ
 СООРУЖЕНИЙ И ОБЪЕКТОВ ЭПОХИ
 ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ

SWEDEN

BEVARANDET AV HISTORISKT
 VÄRDEFULLA LÄMNINGAR FRÅN
 KALLA KRIGETS EPOK

Indhold

Vi tilhører en generation, hvor mirakler er realiteter	
Bertel Haarder, Undervisningsminister	4
Perioden med den Kolde Krig. Et overblik	
Peer Henrik Hansen, museumsinspektør, Øhavsmuseet, afd. Langelandsfortet ..	6
Arbejds- og koncentrationslejre i Sovjetunionen	
Dmitryi Kokorin, direktør for udvikling, MEMORIALs Museum, MEMORIAL, Organisation for menneskerettigheder, Moskva, Rusland	10
Dissidenter i Sovjetunionen. En anden politisk mening end magthaverne	
Heiki Ahonen, direktør, Museet for Besættelse og Kampen for Frihed, Tallinn, Estland	16
Deportationer fra Litauen, 1941-1948	
Birute Burauskaite, generaldirektør, Centeret til Undersøgelse af Folkemord og Modstandsbevægelse i Litauen, Vilnius	20
Partisanbevægelsen i Litauen	
Dovile Lauraitiene, leder af uddannelsesafdelingen, Museet for Ofrene for Folkemord, Vilnius, Litauen	22
Et stort, magtfuldt og hemmeligt politi er nødvendigt i et diktatur	
Siegfried Reiprich, vicedirektør, Museet Berlin-Hohenschönhausen, Tyskland ..	24
En kunstners liv i det Sovjetiske samfund	
Anna Sokolova, leder af projektafdelingen, Museet for Anna Akhmatova, St. Petersborg, Rusland	26
Propaganda eller realiteter? Om at vokse op i Sovjetunionen	
Ieva Gundare, Museet for Besættelserne af Letland, Riga.	28
En Sovjetisk militærbase på finsk jord	
Lena Selen og Berndt Gottberg, museumsleder og guide, Degerby Igor Museum, Degerby, Finland	30
Svensk forberedelse på total forsvarskrig	
Johan Andree, direktør, Beredskabsmuseet, Helsingborg, Sverige	32
Udnyttelsen af atomets kræfter. Atombomben, atomtruslen og magtbalancen	
Karl Kleve, museumsinspektør, Norsk Luftfartsmuseum, Bodø	34
Frivillig i Auschwitz. Historien om Witold Pilecki's utrolige liv	
Jacek Pawlowicz, Instituttet for National Erindring, Warszawa, Polen	36
En ungdom i KGB-fængsler og GULAG-lejre	
Johannes Bach Rasmussen, sekretær for Det Baltiske Initiativ og Netværk.	38
Om kommunismen	40

Modstående side. Børnetegninger fra en årlig konkurrence med temaet "Historien om Litauens tab og kampen for frihed".

Konkurrencerne arrangeres af "Centeret til Undersøgelse af Folkemord og Modstandsbevægelse i Litauen".

Hovedtrækkene i Litauens nyeste historie fremgår af tegningerne:

Litauen var uafbrudt besat af Sovjetunionen og Nazityskland i perioden 1939-1990. Begge regimer udøvede terror mod befolkningen (tegningen øverst til venstre). Mindst 132.000 litauere blev f.eks. tvangsdeporteret østpå i kreaturvogne af de kommunistiske magthavere (tegningen øverst til højre). Her levede de enten som slavearbejdere i koncentrationslejre (GULAG-lejre) eller i øde landsbyer, som de oftest selv skulle bygge (tegningerne i anden række fra oven).

I Litauen fandtes en omfattende væbnet partisanbevægelse, der kæmpede for landets selvstændighed. Bevægelsen var mest slagkraftig i årene umiddelbart efter 2. verdenskrig, da landet for anden gang blev besat af Sovjetunionen. Partisanerne skjulte sig hovedsagelig i landets skove, heraf navnet "Skovbrødrene" (tegningen til venstre i tredje række fra oven). I starten boede de i militærlejre, senere skjulte de sig i underjordiske bunkers (tegningen til højre i tredje række fra oven). En forventet hjælp til partisanerne fra Vesteuropa og USA kom aldrig. Kampen mod de sovjetiske styrker var ulige og den væbnede modstand sluttede i 1953. 20.000 litauiske partisaner var da blevet dræbt. Umiddelbart før Sovjetunionen brød sammen fandt omfattende folkelige frihedsdemonstrationer sted mod det kommunistiske regime. 13. januar, 1991, blev 13 demonstranter dræbt ved TV-tårnet i Vilnius af sovjetisk militær og sikkerhedsstyrker (tegningen nederst til venstre). Litauen blev endelig selvstændig og befolkningen kunne igen hejse landets gamle flag, der var forbudt under den sovjetiske besættelse (nederst til højre).

Vi tilhører en generation, hvor mirakler er realiteter

Bertel Haarder, Undervisningsminister (indtil 23. februar 2010)

Indlægget er skrevet på baggrund af en konference i Gdansk med deltagelse af unge fra landene omkring Østersøen. Konferencen markerede 20-året for Sovjetunionens fald og var arrangeret af Solidarity Centre Foundation, Gdansk. Det Baltiske Initiativ og Netværk deltog i planlægningen af konferencen,

Det hele begyndte i Polen og ikke ved Berlin-muren. Det skal vi huske, når vi fejrer afslutningen af Den Kolde Krig.

Det var modige skibsværftsarbejdere i Solidaritetsbevægelsen med Lech Walesa i spidsen, der startede det oprør i Gdansk, der endte med overklipningen af jerntæppet og Berlin-murens fald den 9/11 1989.

Det blev på 20-året i 2009 fejret i Gdansk. Lech Walesa forklarede ved en mindekonference, at han dengang slet ikke vidste, hvor farligt og umuligt det var at bryde kommunismens åg.

»Vi var simple folk, rene amatører. Vi vidste ikke, at det var umuligt! Vi gjorde det bare. Og så havde vi paven!«

Den polsk-fødte pave og den katolske kirke var hele vejen igennem et holdepunkt for den polske modstand. Selv ateister gik i kirke.

Fejringen skal ses på baggrund af, hvad polakkerne har måttet udstå gennem århundreders delinger og forsøg på udslettelse af den polske kultur, som blev både foragtet og frygtet af såvel Hitler som Stalin.

Forældre- og bedsteforældregenerationen husker alt for godt de millioner af ofre og de ufattelige ødelæggelser og lidelser. De har fortalt det til deres børn. Det vil ikke blive glemt i Polen.

Men hvordan er det i nabolandet Danmark? Elever og studerende kan ikke huske noget. Forældre og bedsteforældre måske heller ikke, fordi vi ikke på nogen måde led overlast. Vi var pakket ind i vat.

Store dele af befolkningen opfattede dengang USA og Sovjet som to alen ud af ét stykke. Mange blev fascineret og bedraget af diktaturenes kontrol med medierne. Og Sovjets hemmelige politi rekrutterede flittigt blandt de mest naive og godtroende. Dem fandt man blandt andet i de uddannelsessøgendes organisationer, der med imponerende dygtighed blev påvirket eller styret af det lille kommunistiske parti.

Der burde skrives langt flere bøger om utallige danskeres flove knæfald for diktaturet, deres demokrati-blindhed, deres medløberi. Ellers bliver det glemt for eftertiden. Det skal hverken forfølges eller straffes. Men det må ikke glemmes.

Den Kolde Krig blev ikke afsluttet med et militært nederlag fulgt af afsløringer og tv-optagelser på gerningsstederne. Derfor står kommunismens ugerninger slet ikke i samme klare lys som nazismens, skønt der er tale om to alen af et stykke. »Nationalsocialismen og den internationale socialisme er nært beslægtede«, som en af de deltagende historikere sagde til mig i Gdansk.

Jeg håber, at alle medier, skoler og uddannelsessteder vil huske jubilæet. Vi fejrer ikke blot 20-året for diktaturets fald i Østeuropa. Vi fejrer også snart 30-året for Solidaritets oprettelse i september 1980 og 10-året for Polens optagelse i Nato samt 5-året for EU-optagelsen, som endeligt befæstede Polens frihed og selvbestemmelse.

Vi tilhører en generation, hvor mirakler er realiteter. Det bør vi tænke på hver eneste dag.

Den frie fagbevægelse, Solidaritet, var tæt tilknyttet den katolske kirke og specielt den katolske pave Johannes Paul II (den tidligere ærkebiskop i Krakow, Karol Wojtyła). Den katolske kirke havde og har stor indflydelse i Polen.

På fotoet ses den karismatisk præst, Jerzy Popiełuszko, der var kendt i hele landet for sociale aktiviteter og en kompromisløs holdning til det kommunistiske regime. Han var tæt tilknyttet den frie fagbevægelse og ses her under en messe på en Solidaritets-konference på Warszawa's polytekniske læreanstalt i 1981. Popiełuszko samlede titusindvis af mennesker til sine gudstjenester der blev holdt udenfor kirken Parafia Św. Stanisława Kostki i Warszawa.

I 1984 blev han kidnappet af det hemmelige kommunistiske politi og efterfølgende tortureret og myrdet. Hans lig blev senere fundet i et vandreservoir. 400.000 mennesker deltog i hans begravelse. Det var den største forsamlede menneskemængde siden pavens besøg i 1979.

Strejke på Gdansk Skibsværft, 1980. Lech Wałęsa taler til sympatisører der står udenfor skibsværftets hegn.

Lech Wałęsa arbejdede som elektriker på skibsværftet i Gdansk og blev leder af den frie fagforening Solidaritet. Derfor oplevede han bl.a. at blive fyret og fængslet. Da det kommunistiske styre brød sammen blev han valgt til præsident.

"Vi var simple folk, rene amatører. Vi vidste ikke det var umuligt! Vi gjorde det bare. Og så havde vi paven!". Fra Lech Wałęsas tale på konferencen i Gdansk i anledning af 20-året for Sovjetunionens fald.

Fra Stevnfortet. Det underjordiske gangsystem er ca. 1,6 km langt og udhugget i undergrundens limsten.

Koldkrigsmuseum "Stevnsfort".

Museet består af:

- Et underjordisk anlæg.
- En udstillingsbygning.
- En udendørs udstilling.

Turen gennem det underjordiske anlæg er kun mulig med guide og skal bestilles i forvejen, se hjemmesiden.

Adresse: Korsnæbsvej 60, Rødvig (Nær Stevn Klint).

Hjemmeside: www.stevnsfortet.dk.

Åbent: April-oktober, 10:00-17:00. Februar, marts og november: Efter aftale. Turen gennem de underjordiske anlæg varer 1,5 time. Temperatur: 10 grader. Maksimalt antal deltagere: 30.

Stevnsfortet blev bygget i 1952 og lukket i 2000.

Det bestod bl.a. af:

- Tungt artilleri i form af to store 150 mm kanoner med tilknyttede faciliteter i undergrunden
- Et NATO overvågningscenter
- HAWK missiler til forvar mod angribende fly
- Antiluftskytsskanoner, radarer, lyskastere, mindre kanoner etc.

Det underjordiske anlæg består af 1,6 km gange, 18 meter under jorden.

Fortet havde til formål at:

- Beskytte indsejlingen til Øresund og København.
- Kontrollere og overvåge Sovjetiske militæraktiviteter i Østersøen.
- Forsinke et sovjetisk angreb på Danmark indtil NATO-styrker nåede frem.

På afgrundens rand...

Den kolde krig og vigtigheden af at kende vor fælles fortid

Peer Henrik Hansen, historiker, ph.d.

Koldkrigsmuseum Langelandsfort, Øhavsmuseet

Det kan i dag være svært for yngre generationer at sætte sig ind i, hvordan det 20. århundredes begivenheder har påvirket deres forældre, bedsteforældre og oldeforældre. Det var en tid uden internet og mobiltelefoner. Til gengæld skulle man forholde sig til, om der var dåsemad og vandforsyninger i boligblokkens beskyttelsesrum, og hvem man kunne stole på, hvis den kolde krig pludselig blev varm. Fra 1945 og frem til udgangen af 1980'erne var verden præget af en overhængende trussel om den altødelæggende krig. De hårde år under Anden Verdenskrig 1939-1945 var blevet afløst af en langvarig politisk og militær konflikt som fik tilnavnet "den kolde krig", en konflikt som bragte verden tæt på den totale udslettelse. Den kolde krig var en værdikamp mellem de vestlige demokratier på den ene side og de østlige diktaturer på den anden side. Striden handlede om, hvordan vi skulle leve livet i vort samfund, hvilke værdier vi skulle basere dette liv på og hvilken indflydelse vi skulle have på vort eget livs udvikling. Kampen om dette blev både udkæmpet i FN's sikkerhedsråd, på arbejdspladserne og i boligforeningerne, for blot at nævne nogle af den kolde krigs mange, mange fronter. Den kolde krig prægede alle. Kvinder og mænd. Unge og gamle. Den frygt for en altødelæggende atomkrig, som prægede 1940'erne og 1950'erne, gik langsomt hen og blev en normalitet og derved også en del af hverdagen. Den kolde krig blev en del af hverdagen, som nogle gange gled i baggrunden for andre ting, men som aldrig blev glemt. Militærøvelserne, fredsdemonstrationerne og den ugentlige afprøvning af luftalarmen mindede folk om, at det var dødeligt alvor, når supermagterne truede hinanden.

Den ideologiske konflikt mellem de vestlige demokratier og den internationale kommunistiske verdensbevægelse styret fra Moskva havde allerede set sin begyndelse før Anden Verdenskrig. Mellemkrigsårene bød imidlertid på en fælles fjende: fascismen og nazismen som var på fremmarch i et Europa, der endnu var mærket af rædslerne fra Første Verdenskrig. Det kommunistiske styre i Sovjetunionen var kommet til magten ved en blodig revolution i 1917, hvor der blev gjort op med en enevældig zar og en undertrykkende overklasse. Det nye alternativ bød imidlertid ikke på forbedrede forhold for borgerne i Sovjetunionen. Nok blev der gjort noget ved arbejdsløshed og fattigdom, som man havde kendt det, men nu var der bare kommet nye problemer til. Deportation og fængsling af besværlige borgere, tvangskollektiveringer samt en konstant frygt for det kommunistiske regimes hemmelige politi, senere kendt under betegnelsen KGB, gjorde livet svært. Millioner døde under det kommunistiske system.

Efter Anden Verdenskrig blev det sovjetiske system i stort set alle dets facetter ført over på østeuropæiske lande som nu blev påtvunget sovjetisk overherredømme. Og selv om det havde været aftalen mellem USA, Sovjetunionen og Storbritannien, at de østeuropæiske befolkninger skulle have lov til at afholde frie, demokratiske valg, blev denne aftale langsomt men sikkert kørt ud på et sidespor af Sovjetunionen. Kampen mod diktaturet i Europa

Fra Langelandsfortet. Ubåden "Springeren", Søværnets sidste operative ubåd.

Fra Langelandsfortet. 150 mm kanon med underjordisk bunkersanlæg.

havde været forgæves. Nok var nazismen nedkæmpet, men nu herskede nye kommunistiske diktatorer i Østeuropa. Danmarks traditionelle fjende, Tyskland, var blevet bekæmpet, men nu lurede den kommunistiske trussel tæt på de danske grænser.

Danmarks geografiske placering gjorde, at vi meget hurtigt ville blive inddraget i en ny krig mellem Øst og Vest. Det vidste de fleste. Der var ikke umiddelbart vilje og opbakning blandt politikere og befolkning til at foretage en oprustning af det danske forsvar stor nok til at holde Sovjetunionens Røde hær ude af Danmark. Konsekvensen blev, at Danmark brød med en lang tradition som neutral og valgte side til fordel for de vestlige demokratier. Det skete med Danmarks optagelse i Atlantpagten, som i dag kendes som NATO. Det var USA's atomvåben og pagtens "musketer-ed", der sikrede Danmark. Blev Danmark angrebet ville de øvrige atlantpagt-lande opfatte det som et angreb på hele alliancen og komme Danmark til undsætning. Derved blev Danmarks sikkerhedsproblem i nogen grad klaret. Og dog. I de første år efter Atlantpagtens dannelse vidste de danske politikere, at Danmark var tabt land. Danmark lå ganske enkelt på den forkerte side af den front ned gennem Europa, som Atlantpagten og senere NATO så sig i stand til at holde i tilfælde af en krig med Sovjetunionen og de østeuropæiske lande. Danmarks placering som portner ved udsejlingen af Østersøen gjorde desuden, at Sovjetunionen og østblokken, som i 1955 fandt sammen i den militære Warszawa-pagt, hele tiden holdt et vågent øje med Danmark og hvad der foregik her.

Den kolde krig blev efterretningstjenesternes krig. Spionage, overvågning og hemmelige aktiviteter blev hurtigt en del af den kolde krigs dagligdag. Mens USA havde stået uden en egentlig efterretningstjeneste, da Anden Verdenskrig brød ud, havde Sovjetunionen i årtier opereret i de vestlige lande med et omfattende netværk af agenter og kommunistiske støtter. De åbne vestlige samfund var relativt lette at infiltrere og skaffe informationer fra, mens Sovjetunionen og dets østeuropæiske vasalstater var lukkede og hemmelighedsfulde med et omfattende sikkerhedssystem, som dels skulle sikre mod, at egne befolkninger flygtede og at vestlige agenter trængte ind.

I sidste halvdel af 1940'erne begyndte de vestlige lande med USA og Storbritannien i spidsen i al hemmelighed at støtte oprørsgrupper i de baltiske lande, Polen og Ukraine. Agenter blev kastet ned med faldskærm og sejlet i land fra motortorpedobåde i håb om, at de lokale oprørskræfter kunne levere

Koldkrigsmuseum "Langelandsfort".

Adresse: Vognsbjergvej 4b, Bagenkop.

Hjemmeside: www.langelandsfort.dk.

Åbent: 28. marts-31. oktober, 10:00-17:00.

Langelandsfortet blev bygget i 1953 og nedlagt i 1993 efter Sovjetunionens kollaps.

Fortet ligger på den sydlige del af Langeland med udsigt over Store Bælt og Østersøen. Det bestod bl.a. af:

- 4 stk. 150 mm kanoner.
- Underjordiske bunkersanlæg til operative aktiviteter og betjening af de tunge artillerikanoner.
- 2 stk. luftforsvarsbatterier med 40 mm kanoner.
- 20 mobile luftforsvarsbatterier.

Udstillingen består bl.a. af fire fly, en ubåd og en minestykker. I Rudkøbing havn ligger et Sovjetisk missilfartøj.

Fortets hovedformål var, i tilfælde af krig, at deltage i forsvaret af minefelter i Store Bælt sammen med NATO-styrker. Store Bælt var hovedadgangen til Atlanten for Sovjetiske flådestyrker i Østersøen.

I fredstid overvågede fortet trafikken fra Warszawa-pagtens skibe til og fra Østersøen bl.a. fra en observationspost ved kysten. Det havde betydning under den såkaldte Cuba-krise i 1962 hvor Sovjetunionen forsøgte at bygge missilbaser på Cuba kun 140 km fra USA. Sovjetiske skibe med materiel og missiler til baserne blev registreret og fotograferet fra danske observationsposter og fly og efterfølgende sendt videre til USA.

Statslederne fra de tre store allierede sejrherre i 2. verdenskrig til konference på Jalta umiddelbart efter 2. verdenskrigs slutning. Fra venstre Winston Churchill, Storbritannien, Franklin D. Roosevelt, USA, og Josef Stalin, Sovjetunionen. Churchill og Roosevelt accepterede bl.a. at de østeuropæiske lande, hvor sovjethæren var nået frem, var sovjetisk interesse-område. Men det blev samtidig aftalt, at der skulle afholdes frie og demokratiske valg i alle landene. Stalin overholdt ikke denne aftale. Kommunistiske styre blev indført i alle landene efter udemokratiske valg, hvor det kun var tilladt kommunistiske kandidater at opstille. Samtidig blev folk med andre politiske opfattelser i stort tal myrdet eller sendt i fængsler eller arbejdslejre. Mange lande, bl.a. Estland, Letland og Litauen, blev indlemmet i Sovjetunionen som sovjetiske stater. Landene fik først deres selvstændighed tilbage efter næsten et halvt århundrede da Sovjetunionen brød sammen.

Draken-fly fra det danske flyvevåben overvåger et sovjetisk fartøj med missiler. Warszawa Pagtens skibe blev overvåget, når de sejlede gennem de danske bælter, bl.a. fra fly og observationsposter langs kysten, herunder en post på stranden ved Langelandsfortet.

Sovjetiske skibe med krigsmateriel til Cuba blev observeret og fotograferet i dansk farvand under den såkaldte Cuba-krise i 1962 da Sovjetunionen forsøgte at bygge missilbaser på Cuba. Skibene med materiel til baserne blev stoppet af USA i Atlanterhavet og verden var på randen af en atomkrig.

informationer om det sovjetiske magtapparat og samtidig yde modstand mod den sovjetiske tilstedeværelse i de respektive områder. Men det høje sovjetiske sikkerhedsniveau gjorde, at de lokale oprørsgrupper i de baltiske lande og Polen hurtigt blev afsløret og erstattet af personer fra efterretningstjenesterne. Vesten sendte med andre ord sine agenter lige i armene på KGB. Disse aktiviteter blev stoppet i midten af 1950'erne efter at det havde kostet en del menneskeliv.

Ved siden af de hemmelige aktiviteter, som Øst og Vest gennemførte mod hinanden, førte den kolde krig til en række sammenstød og konflikter. Den kommunistiske magtovertagelse i Tjekkoslovakiet og blokaden af Berlin i 1948, Korea-krigen, opstandene i DDR, Polen og Ungarn samt McCarthyismens indtog var alle med til at tydeliggøre, hvordan den kolde krig for alvor var ved at gribe om sig påvirke hverdagslivet for en række mennesker verden over.

Cuba-krisen i 1962 viste med al tydelighed, hvor farligt et spil den kolde krig var. Sovjetunionen forsøgte i al stilhed at opstille atomraketter på Cuba og havde igennem en længere periode sejlet krigsmateriel til Cuba. En del af disse skibe passerede danske farvande, hvor de blev fulgt og fotograferet. Det var blandt andet herfra, man opdagede sovjetiske skibe med atomraketter på dækket. USA forsøgte at stoppe oprustningen på Cuba ved at lave en flådeblokade, og det hele kulminerede i oktober 1962, hvor de fleste, som har oplevet den spændte situation, frygtede, at den tredje verdenskrig var lige om hjørnet. Hemmelige forhandlinger førte til en forståelse mellem USA og Sovjetunionen, og den næste årrække var præget af en vis afspænding i det politisk-diplomatiske forhold mellem supermagterne. I det skjulte skruede efterretningstjenesterne op for deres hemmelige aktiviteter og udnyttede de tilnærmelser, der opstod mellem Øst og Vest i kølvandet på Cuba-krisen.

Ungdomsoprør, Vietnam-krigen, ideologisk terrorisme og fokus på frihedskampene i den tredje verden var med til at sætte dagsordenen fra den sidste halvdel af 1960'erne op og gennem 1970'erne. Langsomt men sikkert begyndte den kolde stemning mellem Øst og Vest atter at indfinde sig, og truslen om krigen kom tæt på endnu en gang.

Den kolde krigs afslutning var lang tid undervejs op gennem 1980'erne. USA satte Sovjetunionen under økonomisk pres ved at igangsætte en række

højteknologiske projekter, som lederne i Kreml havde svært ved at konkurrere med. USA præsenterede SDI-programmet, et forsøg på at udvikle et missilskjold, der fra rummet ville være i stand til at nedskyde sovjetiske atommissiler længe inden de nåede USA. Den sovjetiske økonomi var i forvejen hårdt presset og havde svært ved at følge med i det våbenkapløb, som Sovjetunionen selv havde været med til at eskalere. Presset på de kommunistiske ledere opstod imidlertid også indefra.

I Polen var der i 1980 dannet en organiseret opposition til det kommunistiske styre, fagforbundet Solidarnosc. Op gennem 1980'erne førte østeuropæernes voksende krav om frihed og selvbestemmelse til problemer for de kommunistiske regimer, og i 1989 begyndte hele østblokken langsomt men sikkert at falde fra hinanden. Ungarn åbnede grænsen mod Vest og lempede på reglerne for udrejse. Det førte til, at tusindvis af østtyskere pakkede deres ting og kørte til Ungarn for at komme videre til Vesteuropa. Den østtyske ledelse havde i august 1961 opført Berlin-muren for at stoppe den store flugt fra Øst til Vest, som havde fundet sted i Berlin. Årtier senere begyndte systemet at skride under de østtyske politikere, som nærmest ved en fejl åbnede op for grænsen mod vest. Det ene tog det andet, og pludseligt stod unge mennesker fra øst og vest i skøn forening og dansede på toppen af Berlin-muren. Estland, Letland og Litauen fik deres selvstændighed, ligesom der opstod nye stater i kølvandet på Warszawa-pagtens og Sovjetunionens kollaps.

I dag ser tingene meget anderledes ud. Nok er der stadig enkelte diktatorer tilbage i det europæiske storrum. Og nok er der meget at bekymre sig om såsom forurening, global opvarmning, sultkatastrofer, terror og meget andet, men der er ikke længere en overhængende fare for, at jordkloden på 30 minutter bliver smadret i et ufatteligt atomragnarok, sådan som det var tilfældet i den kolde krig sidste årtier. Vi står stadig over for nogle af de samme problemstillinger, som den kolde krig handlede om. Ønsker vi selv at være herre over vort liv og leve i fred og fordragelighed med hinanden, eller vil vi acceptere at vort liv dikteres af undertrykkende dogmer og fanatiske totalitarismer?

Danmark geografiske placering mellem Østersøen og Atlanterhavet gjorde at vi hurtigt ville blive inddraget i en krig mellem Øst og Vest, mellem Warszawa Pagten og NATO.

Illustrationen viser en af Warszawa Pagtens angrebsplaner mod Danmark. Planen er fra 1974 og viser bl.a. at atombomber skulle nedkastes over Roskilde (nær hovedstaden) og Esbjerg (potentielt landgangssted for NATO-styrker). Hvis disse bomber ikke stoppede den danske modstand var det planen at kaste en mængde mindre atombomber over landet, i Jylland mellem 27 og 52 den første dag og mellem 16 og 32 den anden dag. Et sådant angreb ville i praksis udrydde næsten hele den danske befolkning.

Arbejds- og koncentrationslejre i Sovjetunionen

*Dmitryi Kokorin, direktør for udvikling,
MEMORIAL, organisation for menneskerettigheder, Moskva, Rusland*

Forfatteren takker følgende for hjælp:
Irina Scherbakova, Sergey Bondarenko, Dmitry
Ermolcev og Olga Lavut. Forfatteren er ansvarlig
for fejl og unøjagtigheder.

**MEMORIALs Museum,
MEMORIAL, Organisation for
Menneskerettigheder.**

Hjemmeside: www.memo.ru.

Adresse: Malyi Karetniy 12, 127051 Moskva.

Det anbefales at kontakte museet inden et

besøg: museum@memo.ru. eller

fadeva@memo.ru. Tlf.: +74956507883

Et dokumentarprogram med den kendte oversætter *Liliana Lungina* blev for nylig vist i russisk fjernsyn. Programmet handlede om hendes liv i Sovjetunionen. En af hendes klareste erindringer var afbrændingen af en dukke på den Røde Plads i Moskva i 1934 som forestillede den britiske premierminister Chamberlain.

Den kendte russiske borgerrettsforkæmper *Arseny Roginsky* har sagt følgende: "Den Kolde Krig i Sovjetunionen startede ikke i 1946 men i midten af 1930-erne, hvis ikke før". Når vi taler om forbindelsen mellem GULAG og den Kolde Krig må vi således huske på at den Kolde Krig skal forstås i et bredere tidsperspektiv. Det samme må konfrontationen mellem Sovjetunionen og Vesten som allerede startede 15-20 år før den engelske premierminister *Churchill's* Fulton tale i 1946, hvor han konstaterede at "*et jerntæppe har sænket sig ned gennem kontinentet*".

Det Stalinistiske system, eller Stalinismen, tog form i Sovjetunionen omkring 1920- og 1930-erne. Da Josef Stalin kom til magten bevægede Sovjetunionen sig fra kosmopolitiske ideer om en hurtig *kommunistisk verdensrevolution* og til en ideologi om *kommunistisk patriotisme*. Ved starten af 2. Verdenskrig blev Ruslands tidligere kejserlige og imperialistiske tankegang genoplivet. I krigens sidste år var Sovjetunionen forberedt på en konfrontation med de vestlige allierede og en deling af Europa i en kommunistisk og ikke-kommunistisk del. Det var en bevidst kalkulation at den Røde Hær ikke kom den polske modstandsbevægelse til undsætning under Warszawa-opstanden i 1944, hvor modstandsbevægelsen blev knust af de nazistiske tropper. Da den nationale polske modstandsbevægelse var knust var der fri adgang for Stalins kommunistiske og imperialistiske projekt i Polen.

En ting må klart understreges: Vi må ære mindet om de sovjetiske soldater der døde under kampene for befrielsen af Europa fra nazismen. Vi må imidlertid heller ikke negligere at Sovjetunionen overtog kontrollen med de lande i Centraleuropa, hvor de sovjetiske hære stod ved krigens afslutning. Sovjetunionen tog ikke hensyn til nationernes ønsker om frihed og selvstændighed, men indførte kommunistiske diktaturer.

Ideerne om konfrontation med Vestmagterne var aktivt blevet udviklet af de sovjetiske myndigheder. Allerede i midten af 1930-erne startede en proces med omskrivning af Ruslands historie, primært den militære. Der blev produceret patriotiske film med militære temaer som f.eks. Eisensteins film om den russiske nationalhelt *Alexander Nevsky* fra 1937. Den patriotiske trend i propaganda og kulturliv steg efterfølgende i styrke.

Man dyrkede også billedet af en "*ydre fjende*" (man var omgivet af fjendtligsindede kapitalistiske lande) og søgte tillige efter en "*indre fjende*". Angsten for spioner nåede uanede højder. Den udenlandske fjendtlige "*front*" (formet af stalinistisk propaganda), hang sammen med den nationale fjendtlige "*front*": det var en sammenhængende krig mod "*folkets fjender*". Svage, mistænkelige og fremmede "*elementer*" skulle udryddes eller isoleres. GULAG – netværket af koncentrationslejre hvor de indsatte blev sat til at udføre hårdt slavearbejde – blev den vigtigste institution i den stalinistiske stat. Det var en sikker måde at slippe af med alle *dissidenter* (kritikere af det kommunistiske system eller blot *systemkritikere*).

Det sovjetiske system af GULAG koncentrationslejre er et af den nyere verdenshistories mest omfattende eksempel på statsplanlagt massevold og terror. De indsatte var udsat for rent slaveri og et umenneskeligt arbejdspress, konstant sult, ydmygelse, fratagelse af borgerlige rettigheder og frygten for endelig udryddelse. En årsag til en straffesag der endte med ophold i en GULAG-lejr kunne være en politisk vittighed fortalt i dårligt selskab som så efterfølgende blev anmeldt til politiet. Det var årsag til en dom for "anti-sovjetisk propaganda".

Folk fra alle sociale lag blev indsat i fangelejrene – fra det kommunistiske partis privilegerede elite og til fattige bønder. Hustruer til dømte "fjender af folket" blev indsat i særlige lejre. Børnene kom til særlige børnehjem.

Kun få var i stand til at overleve et fængselsophold. I det hårde klima i det nordlige Rusland blev fangerne sat til hårdt skov- og minearbejde. De blev halvt udsultede og var næsten uden lægehjælp. På de store vidder fra *Kolsky Halvø* i vest og til *Kamchatka* i øst døde millioner af mennesker som følge af hårdt slavearbejde og sult. Det gælder verdenskendte kunstnere som digteren *Osip Mandelshtam*, og det gælder hundredtusindvis af ukendte og navnløse.

De overlevende fra GULAG-lejrene og deres familier måtte leve resten af livet med de frygtelige minder fra lejrene. Følgerne af dette traume kan i dag findes hos mennesker overalt i det russiske samfund.

Der er mange berøringspunkter mellem GULAG-historien og den Kolde Krigs historie, men der er fundamentale forskelle på hvorledes historierne huskes.

En af de MEMORIAL's vigtigste initiativer har været at producere et kort over GULAG-lejrene. Efter 20 års arbejde måtte vi imidlertid indse, at projektet ikke fuldt ud kunne realiseres. Det ville omfatte over 10.000 arbejdslejre, fængsler og særlige bosættelser til omkring syv millioner fanger og tvangsdeporterede. Mange af stederne kunne ikke længere registreres. De var f.eks. helt overgroet med utilgængelig skov, omdannet til dyrkede marker eller anvendt til byggeri. De kunne derfor ikke længere anses for at være *mindesteder*. Vi må desværre også i dag konstatere at der ikke findes et centralt statsmuseum for terrorens historie i det moderne Rusland. Skole- og historiebøger beskriver heller ikke den sovjetiske terror og Gulag-lejrene i tilstrækkeligt omfang.

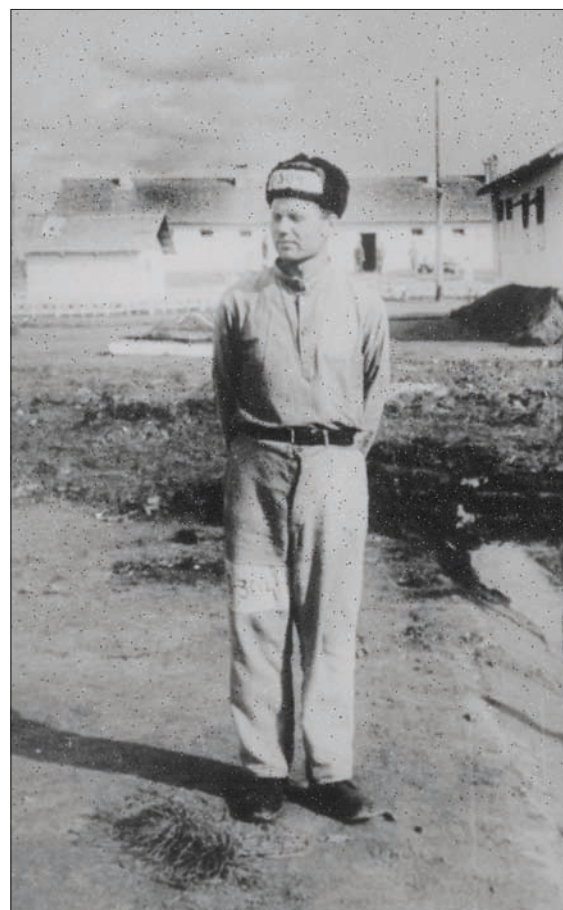
Historien om terroren og GULAG er blevet fordrejet i offentlighedens bevidsthed. GULAG anses mere for at være en naturkatastrofe: skræmmende, men uundgåelig. Således er terroren frataget sin menneskeskabte natur og gjort til noget upersonligt og uafvendeligt. Vi har derfor mistet den historiske viden om Stalin og hans medskyldiges forbrydelser tillige med ideologien der var baggrunden for forbrydelserne. GULAG anses utvivlsomt generelt i befolkningen for at være et negativt fænomen, men ikke nogen national tragedie.

Situationen er anderledes med historien om den Kolde Krig. Konfrontationen mellem det kapitalistiske og kommunistiske system ses som en vigtig del af den nationale historie. Vi er stolte over antallet af russiske atommissiler. Vi beregner stadig hvor mange gange vi vil være i stand til at ødelægge alt liv på kloden, hvis missilerne blev affyret mod vore fjender. Retorikken fra Sovjettiden kan i dag genfindes i det politiske liv og de statsstyrede medier, hvor nederlaget i den Kolde Krig anses for at være et beskæmmende nederlag for Rusland. Mange russere accepterer desværre denne konklusion.

Andre end politikerne og de offentlige institutioner bør imidlertid gøre et anstændigt forsøg på at skrive den Kolde Krigs historie og mindes ofrene. Vi må producere udstillinger, bøger og kort og opstille mindesmærker, hvor det er meningsfuldt. Det er et arbejde for historikere og det civile samfund. Vi er måske ikke i stand til i øjeblikket at påvirke den offentlige opinion i Rusland, men det vil forhåbentlig ske i fremtiden.

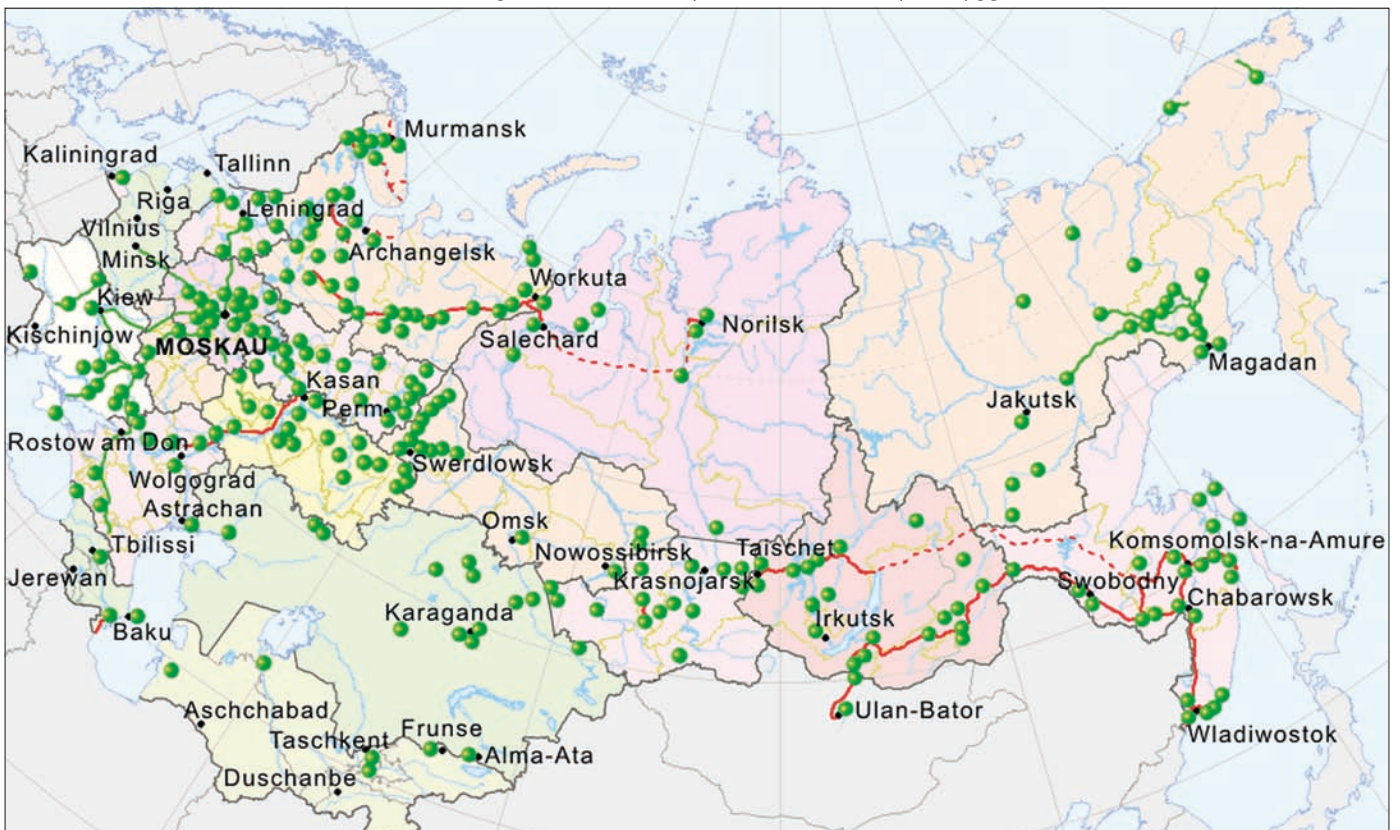
Fanger i GULAG- og koncentrationslejren i Workuta, en by i det nordlige Rusland nord for polarcirklen. 1945.

Vi må ære mindet om de mange sovjetiske soldater der gav deres liv i kampen for at befri Europa fra nazismen. Men vi må også samtidig konstatere at Sovjetunionen ikke tog hensyn til ønskerne om frihed og selvstændighed i de lande, som man befriede fra nazismen.

Kort over GULAG-lejrene udarbejdet af MEMORIAL, Ruslands største organisation for menneskerettigheder. Registreringen af GULAG-lejrene er kun delvist realiseret. Efter 20 års arbejde måtte man indse, at kortet aldrig kunne fuldendes da det ville omfatte titusindvis af fangelejre m.v. for 7 millioner mennesker. Mange steder var de gamle lejre i en sådan forfatning, at det ikke har nogen mening at bevare dem som mindesteder. Andre er helt forsvundet og erstattet af skov, dyrkede marker eller nye bebyggelser.

GULAG er i dag betegnelsen for det sovjetiske system af tusindvis af koncentrationslejre. GULAG var oprindelig forkortelsen for den centrale sovjetiske styrelse af hovedlejrene. Det var en af Stalins vigtigste statsinstitutioner. GULAG skaffede ham af med politiske modstandere og var en konstant trussel mod dem, der ikke underkastede sig det kommunistiske system.

Fra en særlig institution for børn hvis forældre var dræbt eller fængslet af det kommunistiske regime. Børnenes forældre kom fra alle sociale lag – fra kommunistpartiets elite og til bønder. Hustruer til henrettede "fjender af folket" blev indsat i særlige lejre.

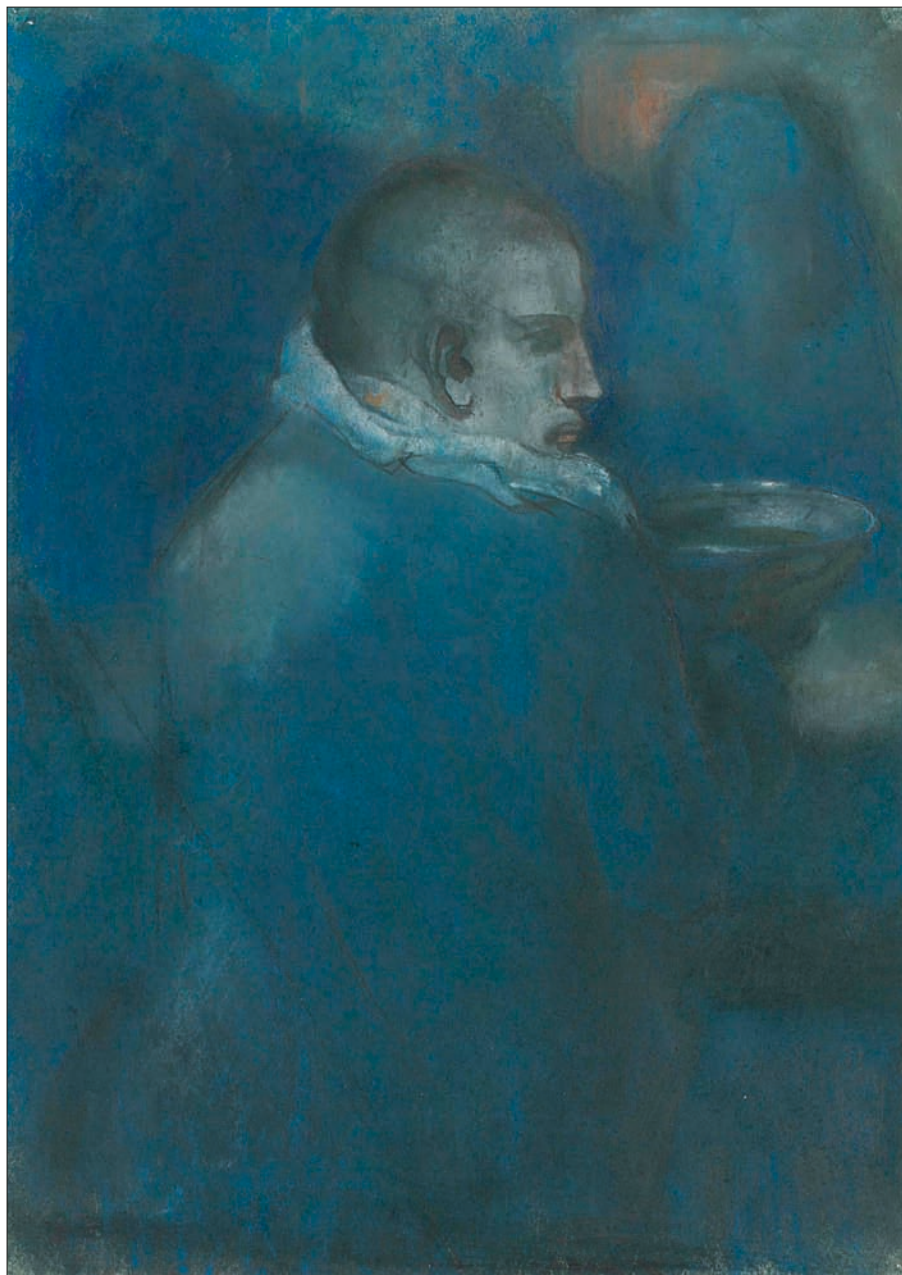
Fra kvindebarak i BelBaltLag, en GULAG-lejr, hvor fangerne var beskæftiget med anlæg af den såkaldte Hvidehavskanal der forbinder Østersøen med Hvidehavet. Barakken var overbefolket og meget dårligt opvarmet. Mange døde under disse forhold med hårdt fysisk arbejde og lave maddrationer. Fangerne arbejdede op til 16 timer dagligt. 1932.

*"Ved ovnen" og "Forberedelse af grav",
GULAG-lejren Iwdel, 1955. Benjamin
Mkrttschjan.*

*"Middag". Kotlas, 1952.
Maleri af M.S. Rudakow.*

Modstående side. *Fanger i arbejde
under anlæg af Hvidehavskanalen. 1932.
Nederst: Knusning af sten med hammer.*

*"På vej til skovarbejde". Kotlas, 1952.
Maleri af M.S. Rudakow.*

Dissidenter i Sovjetunionen. En anden politisk mening end magthaverne

Heiki Ahonen, direktør og fhv. dissident

Museet for Besættelse og Kampen for Frihed, Tallinn, Estland

Museet for Besættelse og Kampen for Frihed.

Adresse: Toompea St. 8, Tallinn.

Hjemmeside: www.okupatsioon.ee.

Åbent: 11:00-18:00. Lukket mandag.

Set fra Sovjetunionens synspunkt var der to statlige styreformers: *det socialistiske demokrati* og *det kapitalistiske demokrati*. Det socialistiske demokrati var indført i Sovjetunionen og de øvrige kommunistiske stater.

I et demokrati vælges personer ved frie valg til de øverste lovgivende organer: senater, parlamenter, folketing etc. Valg fandt også sted i de kommunistiske stater og ifølge loven havde folk ret til frit at stemme på de opstillede kandidater.

Det er bemærkelsesværdigt at 99% af alle vælgere altid deltog i valgene ifølge de officielle kilder og også bemærkelsesværdigt at alle stemte på kommunistiske kandidater. Det sidste skyldtes ganske enkelt at der kun var opstillet kommunistiske kandidater. Valgdeltagelsen skal tages med et gran salt. Det var i magthavernes interesse at vise befolkningernes opbakning til systemet. Det er det samme vi ser i dag i Nordkorea, der ikke kan betragtes som et demokrati.

Der findes ingen absolut frihed i noget samfund. De liberale demokratier har også grænser for den personlige frihed. Forskellene mellem samfundsformerne ligger i de forskellige grader af personlig frihed for borgerne. Reelt demokrati har vide grænser for borgernes personlige frihed. Man kan frit udtrykke ideer og tanker (kun begrænset af f.eks. racistiske udsagn).

Det sovjetiske system byggede på en stærk central kontrol med institutioner og indbyggere. Det er f.eks. illustreret på museet for kommunikation i Berlin. Før 1980-erne var der ingen mobiltelefoner, kun fastnettelefoner som var indbyrdes forbundet med kabler. På museet kan man se hvordan tykke samlinger af kabler er forbundet med parallelle kabler, som kun havde til formål at aflytte telefonsamtaler mellem borgerne i Østberlin. Systemet blev aldrig fuldt udbygget men giver en idé om samfundssystemets overvågning af borgerne.

De kommunistiske myndigheder havde ingen tillid til borgerne og ønskede ikke at de frit udtrykte deres meninger. Resultaterne af de „frie valg“ var kendt på forhånd og fri information blev forhindret. Myndigheder handlede og tog beslutninger uden nogen form for civil kontrol. De mindste detaljer i samfundslivet blev overvåget og styret af myndighederne, herunder de enkelte borgers aktiviteter. Styringen af samfundslivet blev ofte kanaliseret gennem såkaldte „uafhængige“ organisationer.

I dag er vi vant til at fagforeninger sikrer arbejderne rettigheder. Der var også fagforeninger i Sovjetunionen og næsten alle arbejdere var medlem. Det var ganske enkelt nødvendigt, hvis man for eksempel skulle have udbetalt feriepenge. Fagforeningerne fungerede også som indkøbsforeninger. Køb af mangelvarer som tæpper og fryser skulle godkendes hos fagforeningerne. Det var ikke muligt at blive skrevet på venteliste til disse varer uden medlemskab af en fagforening.

Der var kun små og kosmetiske forskelle mellem de kommunistiske stater. F.eks. brugte man ikke ordene „kommunistisk“ i partibetegnelserne i nogle stater men „arbejder“ eller „socialistisk“. Men i det store og hele var alle landenes systemer og styreformers identiske – både indenfor Sovjetunionen og i de kommunistiske stater der ikke var medlemmer af Sovjetunionen.

En dissident er en systemkritiker der var uenig i samfundssystemet.

„Dissident“ betyder „uenighed“. Da Sovjetunionen anså sig selv for at være det mest demokratiske og perfekte samfund i verden fandtes systemkritikere

per definition ganske enkelt ikke. Systemkritikerne blev derfor i starten anset for at være behæftet med en sygdom fordi de var uenige i det kommunistiske samfundssystem. Det var grunden til at de i 1960-erne og 70-erne blev tvangsindlagt på psykiatriske klinikker hvor man søgte at „kurere“ dem med bl.a. stærke medikamenter. Det medførte ofte svære psykiske skader og ændringer af personligheden. Denne praksis medførte bl.a. at Sovjetunionen blev ekskluderet fra den internationale organisation af psykiatere.

Systemkritikerne blev generelt behandlet og straffet som kriminelle. Kritikernes aktiviteter bestod normalt i illegal spredning af information gennem bøger og skrifter, der blev anset som „anti sovjetisk propaganda“. Første gang en systemkritiker blev arresteret af myndighederne var straffen op til syv års fængsel i en arbejdslejr, anden gang var straffen op til ti års fængsel i en decideret fangelejr eller koncentrationslejr. Forvisning til øde områder i Sovjetunionen, f.eks. Sibirien, var også meget anvendt.

Officielt var der ingen fangelejre for politiske fanger i Sovjetunionen, men allerede i 1948 anvendte man betegnelsen „statsfjender“ for politiske modstandere i modsætning til kriminelle fanger. Den sidste fangelejr for statsfjender blev først nedlagt i slutningen af 1980-erne umiddelbart før Sovjetunionens sammenbrud.

Bevægelsen af systemkritikere – eller dissidentbevægelsen – som vi kender den i dag opstod i Rusland i 1960-erne og fik sit gennembrud med den såkaldte *Helsingfors-aftale* fra 1975. Aftalen var en formel konvention, hvor Sovjetunionen bl.a. fik indføjet at der ikke fandtes overtrædelser af menneskerettighederne i Sovjetunionen. Med udgangspunkt i aftalen opstod der såkaldte „kontrolgrupper“ af borgere i større sovjetiske byer der indsamlede informationer om overtrædelser af menneskerettighederne som blev sendt til vestlige medier. Det var f.eks. voldelig undertrykkelse af strejker, vold udøvet i hæren mod menige soldater samt større katastrofer med mange ofre som blev hemmeligholdt af de sovjetiske myndigheder. Myndighederne benægtede alle beskyldninger med henvisning til at alt fungerede perfekt i det sovjetiske samfund. Selv da *Gorbatsjev* kom til magten tog det en uge i 1986 inden katastrofen på atomkraftværket i Tjernobyl kom til offentlighedens kendskab. (Gorbatsjev var kommunistpartiets generalsekretær, dvs. den øverste sovjetiske leder). De fleste medlemmer af Helsinki-grupperne blev fængslet da deres eksistens blev kendt.

I de baltiske lande var situationen lidt anderledes. Sovjetunionen gen-besatte

Aili Jürgenson var 14 år gammel da hun blev arresteret af det hemmelige politi, KGB. Sammen med veninden, Ageeda Paavel, havde hun sprængt et sovjetisk træmonument i stykker i Tallinn i 1946. Mange nationale estiske monumenter var da allerede blevet ødelagt af de sovjetiske besættelsestropper. Aili blev ikke arresteret umiddelbart efter sprængningen og fortsatte modstandsarbejdet. Hun blev først arresteret, da hun senere forsøgte at finde en læge til en såret partisan. Under forhøret tilstod hun sprængningen af monumentet. Hun blev sendt i arbejdslejr med betegnelsen "mindreårig terrorist" og, trods sin unge alder, først løsladt 8 år senere.

landene efter 2. Verdenskrig og gennemtvang kommunistiske diktaturer. Der blev gennemført massearrestationer og deportationer af aktive og ledende borgere for at få fuld kontrol over samfundet. En ret omfattende væbnet partisanbevægelse, „*The Forest Brothers*“ eller skovbrødrene, kæmpede mod de kommunistiske magthavere til op i 1950-erne. Kampen var håbløs. I Litauen hvor den væbnede modstand var størst blev der dræbt 20.000 partisaner, hovedsagelig unge mænd.

Da partisanbevægelsen var nedkæmpet fortsatte grupper af unge modstanden mod det sovjetiske system bl.a. ved produktion og omdeling af trykt materiale men også ved dannelse af små illegale kampgrupper. Denne hovedsagelig ubevæbnede modstand kan betegnes som 1960-ernes forløber for den senere dissident-bevægelse.

1970-ernes ubevæbnede modstand i de baltiske lande var organiseret som Helsinki-grupperne efter russisk forbillede. Grupperne understregede at de ikke overtrådte loven og at de blot kontrollerede at myndighederne fulgte de love som de selv havde vedtaget.

De klassiske dissidentaktiviteter var både åbne og foregik i det skjulte. Produktion af flyveblade og undergrundslitteratur foregik illegalt, og der blev produceret såkaldt „*samizdat*“ det russiske ord for „selvtryk“. Aktiviteterne blev betegnet som kriminelle af myndighederne da alt trykt materiale på forhånd skulle godkendes af censuren. Samizdat var til national brug for at informere egne befolkninger. Det var også vigtigt at informere udenlandske medier om menneskerettighederne i Sovietunionen. Det skete normalt gennem vestlige journalister i Moskva hvad der ofte var besværligt for grupper udenfor Moskva. De offentlige dissidentaktiviteter var protester og solidaritetserklæringer med mange underskrifter som samtidig identificerede dissidenterne overfor de sovjetiske myndigheder og offentligheden. Dissidenterne blev forfulgt da det var forventet at sovjetiske borgere ikke havde andre meninger om samfundet end myndighederne. Det var for eksempel kriminelt at underskrive en protest mod myndighedernes behandling af den sovjetiske videnskabsmand *Andrei Sakharov*, der i en periode var i stuearrest og gennemførte en sultestrejke. Da den selvstændige fagbevægelse „*Solidaritet*“ blev officielt registreret i Polen var jeg medunderskriver på en lykønskning til *Lech Walensa*. Denne lykønskning blev betragtet som kriminel, antisovjetisk og bagtalerisk. En andet bizart eksempel er et brev med opfordring til at etablere en atomfri zone omkring Østersøen. Brevet blev sendt til regeringerne i Skandinavien og Sovjetunionen og blev af de kommunistiske myndigheder betegnet som en „bagtale af realiteterne i Sovjetunionen“.

En konklusion: Det var nok nødvendigt at være lidt skør hvis man skulle leve et relativt normalt liv i et paranoidt, kontrolleret og stærkt styret samfund. Man kunne meget hurtigt ende i en arbejdslejr og hermed forsvandt ethvert håb om f.eks. en senere civil karriere.

Det positive ved dissidentaktiviteterne var at de lidt efter lidt blev accepteret og anerkendt af samfundet, der også anså dem for at være farlige og omgivet af mystik. Det var især noget pigerne syntes om!

Tidligere GULAG og koncentrationslejr, "Perm-36".

Lejren ligger i Perm ca. 1200 km øst for Moskva.

De fleste af lejrens bygninger er i dag bevaret og indrettet som museum.

Det er det eneste russiske museum for forfølgelse af politiske fanger, som er indrettet i en tidligere tvangsarbejdslejr. Den blev anlagt i 1946 og først nedlagt i 1988, dvs. kort før Sovjetunionens sammenbrud.

De indsatte arbejdede med træfældning og – forarbejdning.

I begyndelsen blev mange forskellige typer af fanger indsat i lejren f.eks. folk der var dømt for samarbejde med tyskerne under 2. verdenskrig. Efter Stalins død i 1953 blev lejren bl.a. anvendt til fanger der var dømt for deltagelse i Stalins forbrydelser, f.eks. medlemmer af politikorpset.

Fra begyndelsen af 1970-erne, hvor der blev indledt nye forfølgelser af politiske modstandere af det kommunistiske system, blev lejren alene anvendt til politiske fanger f.eks. dissidenter, menneskerettighedsforkæmpere, folk der ønskede selvstændighed i lande der var under kommunistisk diktatur samt folk der havde forsøgt at flygte fra de kommunistiske regimer. Det var f.eks. politikere, personer kendt af offentligheden, kunstnere og videnskabsmænd.

I Perm-36 blev der bygget en særlig isolationsblok for "specielt farlige vaneforbrydere". Det var "fjender af folket" der tidligere havde afsonet domme for politisk modstand mod regimet. Denne isolerede afdeling repræsenterer et af de barskeste fængsler i Sovjetunionen på denne tid.

Perm-36. Museet for historie om politisk forfølgelse.

Adresse: Perm Kray, Tchusovskoi Region, Kutchino (120 km fra Perm by).

Hjemmeside: www.perm36.ru.

Åbningstider: 10:00-17:00. Lukket mandag.

Guidede ture m.v.: Det er muligt at bestille guidede ture på museet, også på engelsk.

Deportationer fra Litauen, 1941-1948

*Birute Burauskaite, generaldirektør og fhv. dissident
Centeret til Undersøgelse af
Folkemord og Modstandsbevægelse i Litauen, Vilnius*

I denne artikel præsenteres kun en lille del af et projekt som dokumenterer de tab som det litauiske folk har lidt siden den sovjetiske besættelse af landet i juni 1940 og til begyndelsen af den tysk-sovjetiske krig. Og endelig igen fra begyndelsen af den sovjetiske genbesættelse af landet i juli 1944 indtil slutningen af 1948.

Den 15. juni 1940 besatte Sovjetunionen Litauen og de andre baltiske stater. Allerede i begyndelsen af juli begyndte arrestationen af litauiske borgere. Anklagerne mod dem tog udgangspunkt i sovjetisk lovgivning. 6.606 personer, hovedsagelig embedsmænd, blev arresteret og fængslet inden den tysk-russiske krig begyndte. I slutningen af april 1941 var 3.434 indsat i fængsler eller GULAG-lejre.

Fra 13. til 19. juni 1941 blev 16.246 personer deporteret som slavearbejdere til Sovjetunionen. Næsten 400 personer, hovedsagelig mænd, blev arresteret og skilt fra deres deporterede familier og efterfølgende anbragt i GULAG-lejre. De blev udsat for brutale forhør og blev efterfølgende "dømt" af en NKVD-domstol (det hemmelige politi, senere kendt som KGB) i Moskva eller af særlige militære domstole.

Det hemmelige politi, NKVD, betegnede deportationerne som "udvisning af socialt fremmede elementer". Ingen af de deporterede fik en officiel dom. Deportationerne bestod af veldefinerede grupper af mennesker som f.eks. "socialt fremmede elementer". De var ikke rettet mod enkeltindivider. Blandt de deporterede grupper var f.eks. politikere, militærfolk og velhavende mennesker.

Hvordan foregik deportationerne? Det hemmelige politi brød første ind i folks boliger, arresterede familiemedlemmerne og kørte dem bort på ladet af lastbiler. De blev samlet på jernbanestationer der var fyldt op af mænd og kvinder, der knugede sig til kufferter og hastigt samlede bylder af tøj, grædende børn, gamle og handicappede, mødre med nyfødte børn, gravide – og alle var omringet af bevæbnede soldater fra den Røde Hær. Folk blev gennet ind i såkaldte kreaturvogne og fik normalt kun lidt vand og lidt uspiselig suppe med på rejsen. Der var næsten ingen frisk luft i vognene hvor folk var stuvet tæt sammen. Få og små huller tjente som vinduer. Et hul i gulvet tjente som toilet. Folk blev syge og døde, specielt spædbørn. Ligene blev efterladt på jernbanestationer.

Størstedelen af litauerne blev deporteret til Altai- eller Toms-regionen og kom øjeblikkelig i arbejde, når de var nået frem. Kvinder og teenagere blev sat til hårdt skovarbejde. De måtte arbejde i dyb sne og i temperaturer ned til minus 45 grader. Boligerne var primitive træ- eller jordhytter. Der er fortællinger om at det var så koldt om natten at folk vågnede op fastfrosne til jord eller primitive træsenge.

Betalingen for slavearbejdet var 500 gram brød per dag. Fysisk svage arbejdere fik kun 100 gram brød. Raske mænd og kvinder delte deres rationer med dem der ikke kunne få fuld ration f.eks. børn, gamle eller svagelige.

De baltiske stater blev ikke frie og selvstændige nationer da 2. Verdenskrig sluttede. Den Røde Hær marcherede ind i Litauen i sommeren 1944 som om den marcherede ind i et uciviliseret fjendeland. Den Røde Hærs indtog blev fulgt op af røverier, mord og massearrestationer af civile litauere. Det er umuligt at opgøre antallet af ofre. Vi ved kun med sikkerhed at 2.500 mennesker blev dræbt

Den kommunistiske undertrykkelse
i Litauen, 1944-1948.

Tallene omfatter kun personer som er identificeret
med navn. I realiteten er alle tallene langt større.

UNDERTRYKKELSENS ART	ANTALLET AF OFRE
Tvangsdeporterede	52.596
- heraf døde i eksil	8.075
Arresterede	54.447
- heraf fængslet i Litauen	14.231
- heraf døde i fængslet	2.020
- heraf deporteret til lejre	35.502
- døde i lejre	4.699
Deporteret til under- søgelseslejr (PFL-lejr, særlig undersøgelses-lejr)	10.948
Dræbte partisaner	10.942
Dræbte civile	2.348
Født i eksil (indtil 1958)	3.860
- heraf døde (indtil 1958)	234 (6%)
Ukendt dødsårsag	1.934
Total antal dræbte, 1944- 1948	28.084
Total antal ofre for undertrykkelsen, 1944- 1948	137.075

i slutningen af 1944.

Den 22.-23. maj 1948 fandt en stor deportation sted som gik under kodenavnet *Forår*. Det lykkedes det såkaldte Ministerium for Statssikkerhed, MGB, at indfange næsten 40.000 mennesker – heriblandt ikke mindre end ca. 12.000 børn – som blev stuvet sammen i kreaturvogne og sendt østpå. 1-5 personer døde under rejsen i hver vogn. For at opfylde myndighedernes krav til antallet af deporterede personer blev listerne med folk der skulle deporteres blot suppleret af lokale kommunister f.eks. med analfabeter som lokalsamfundene ønskede at skille sig af med. Folk som forsøgte at flygte fra deportationerne blev skudt af MGB-officerer, soldater eller lokale kommunister.

Deportationerne var en af Sovjetunionens metoder til at udføre folkedrab på det litauiske folk. Det kan sammenlignes med udryddelserne i koncentrationslejrene. Ud af 132.000 deporterede fra 1941-1952 døde 28.000 døde af sygdom, sult eller uudholdeligt slavearbejde. 50.000 var ikke i stand til at vende tilbage til Litauen da Sovjetunionen brød sammen.

Den høje dødelighed skyldtes at over 70% af de deporterede var kvinder og børn. 40.000 børn og 50.000 kvinder var blandt de deporterede. De første der døde under transporterne var børn, gamle, gravide og nyfødte. Deportationerne trak et spor af død efter sig, og udryddelsen af litauere fortsatte når folk var nået frem til bestemmelsesstederne.

Det var forbudt børn og gamle at modtage fulde dagsrationer. Ministeriet for Statssikkerhed var af den opfattelse at de skulle "leve af brændenælder og andre græsarter". Resultatet var at børn og gamle hurtigt begyndte at dø af sult.

Litauerne levede som slaver i skovrydningsområder, i guld- og kulminer, ved bygge- og anlægsprojekter og i enorme sovjetiske industrikomplekser. De litauiske slaver blev af de sovjetiske besættelsesstyrker betegnet som "*folkets fjender*". De udgjorde ingen handelsværdi, deres død betød ikke noget tab - og ingen blev påført noget ansvar for deres bortgang.

Sofija Grauziniene med sine tre børn som hun opdrog gennem 15 år i en arbejdslejr i Sibirien. 1946.

Sofija optog yderligere et forældreløst barn i sin familie, til trods for at familien sultede. Der findes en beretning om hvorledes Sofija delte et æg mellem familiemedlemmerne, en sjælden luksuspise i arbejdslejren. 40.000 børn og 50.000 kvinder var blandt de 136.000 tvangsdeporterede litauere. 5.000 børn døde af sult, epidemier og sygdomme.

Deporterede litauere på tvangsarbejde med fiskeri i Laptevhavet, Sibirien.

Partisanbevægelsen i Litauen

*Dovile Lauraitiene, leder af uddannelsesafdelingen
Museet for Ofrene for Folkemord, Vilnius, Litauen*

Museet for Ofrene for Folkemord. KGB-bygning og fængsel.

Adresse: Aukų str. 2A, Vilnius.

Hjemmeside: www.genocide.lt/muziejus.

Åbent: Onsdag-lørdag: 10:00-18:00. Søndag: 10:00-17:00.

Guidede ture skal bestilles på forhånd.

Da Sovjetunionen havde besat Litauen for anden gang blev landets indbyggere igen genstand for kommunistisk forfølgelse og undertrykkelse. Den første besættelse fandt sted fra 1939 til 1941, anden besættelse fra 1944 til 1990.

Alle personer som den sovjetiske administration anså for at være potentielle politiske fjender blev arresteret. Landsbyer blev ransaget og skovene finkæmmet under jagten på potentielle modstandere af systemet, herunder unge mænd som levede skjult, da de ikke ønskede at tjene i den sovjetiske besættelseshær. Under sådanne operationer blev landsbyer brændt ned.

En national partisankrig brød ud for at genoprette Litauens selvstændighed. Tusindvis af bevæbnede mænd samledes i skovene. Håbet var at modstanden kun ville vare i kort tid indtil en fredskonference kunne genindføre selvstændighed for de lande, der efter 2. verdenskrigs afslutning var besat af de sovjetiske tropper. Forventninger om en fredskonference blev ikke indfriet og i 9 år, fra 1944 til 1953, kæmpede den litauiske partisanbevægelse alene mod de sovjetiske besættelsestropper.

I partisankrigens to første år, 1944-45, blev der dræbt ca. 10.000 partisaner. Det samlede antal dræbte var 20.000. Over 50.000 litauere deltog i partisankrigen. I alt blev 140.000 litauere fængslet af de kommunistiske myndigheder og 118.000 blev deporteret til sovjetiske fangelejre eller til tvangsarbejde i øde områder af Sovjetunionen.

I 1949 dannedes *Rådet for Modstandsbevægelsen for Litauens Frihed*. Rådet udarbejdede et dokument der blev anset for at være Litauens grundlov. Den byggede på frihed, uafhængighed og demokrati. Mottoet var: "Du er forpligtet til at give dit fædreland alt". Rådet udarbejdede også retningslinjer for en disciplineret og velorganiseret partisanbevægelse med en høj moral f.eks. retningslinjer for organisering, deltagelse i kamp, straffebestemmelser, uniformering og uddeling af hædersbevisninger.

Jonas Žemaitis, født i 1909. Žemaitis var kaptajn i Litauens hær i selvstændighedsperioden indtil 1939 og tilsluttede sig i 1945 partisanbevægelsen hvor han opnåede titel af general. Hans dæknavn som partisan var Vytautas (navnet på en historisk person med tilnavnet Den Store Hertug af Litauen). Partisanbevægelsen blev samlet på hans initiativ og han blev formand for Rådet for Modstandsbevægelsen for Litauens Frihed.

Jonas Žemaitis blev arresteret i maj 1953 efter et forræderi hvor han blev bedøvet med gas. Efter ønske fra Laurenti Beria, lederen af det hemmelige sovjetiske politi NKVD (senere KGB), blev han bragt til Moskva. Beria tilbød ham liv og frihed mod at han samarbejdede. Men han forblev tro mod sit løfte som litauisk officer og partisan og blev derfor henrettet i Butyrka fængslet i Moskva den 26. November 1954. Hans lig blev brændt og asken begravet på Donskoi kirkegården i Moskva.

Ved et dekret i 1997 udstedt af Litauens president blev Jonas Žemaitis tildelt Litauens højeste orden. I 2009 blev han anerkendt som Litauens præsident i den periode hvor han var formand for Rådet for Modstandsbevægelsen for Litauens Frihed.

Modstandsbevægelsens aktiviteter kan inddeles i 3 stadier:

Første stadie, juli 1944-maj 1946. I denne periode fandt de hårdeste og største kampe sted mod den kommunistiske besættelsesmagt - og med de største ofre. Det er også årene med tro på sejr og også med en høj grad af partisanromantik. Partisanerne samledes i skovene i grupper på over hundrede personer og byggede militært beskyttede lejre, da de ofte overnattede udenfor landsbyerne. De angreb mindre byer og landsbyer og ødelagde her besættelsesmagtens kontorer, institutioner, arkiver og dokumenter, afvæbnede militære enheder af lokale kollaboratører, befriede arresterede personer etc. Men prisen var høj: 10.000 partisaner døde. Derfor ændrede man taktik.

Andet stadie, maj 1946-november 1948. I denne periode undgik man åben væbnet kamp med de langt større og stærkere militære enheder af det kommunistiske hemmelige politi NKVD (*Folkets Kommissariat for Indre Anliggender*, senere KGB). Partisanerne organiserede sig i mindre grupper. I stedet for lejre byggede man camouflerede bunkers. I denne periode blev der etableret en fælles national partisanledelse og en fælles organisation. Der blev også etableret forbindelser til de vestlige lande. Kun omkring 4.000 partisaner levede i skovene, men det var til gengæld selvbevidste mennesker der var indstillet på at kæmpe til den bitre ende.

Tredje stadie, november 1948-maj 1953. I denne vanskelige periode mistede partisanbevægelsen styrke og kun 2.000 partisaner var involveret i åben kamp. Det lykkedes dog at samle mange patriotiske bevægelser i en organisation med både militære og politiske aktiviteter. Det før nævnte grundlovs-dokument blev udarbejdet og det blev startet illegalt propaganda- og mediearbejde (Der kendes mindst 54 forskellige illegale tidsskrifter og 18 andre publikationer, som udkom regelmæssigt). Disse aktiviteter bibeholdte den nationale og sociale bevidsthed hos folk og tillige troen på at kampen fik en lykkelig afslutning. Og så var det en manifestation fra modstandsbevægelsen om at "vi er her stadig og vi er i live".

Juozas Lukša, født i 1921. Juozas Lukša studerede arkitektur på Kaunas Universitet, men afbrød studierne i 1945 for at tilslutte sig partisanbevægelsen hvor han opnåede titel af major. Lukša brugte dæknavnene Skrajūnas og Skirmantas. Han deltog aktivt i arbejdet med at samle og organisere partisanbevægelsen.

Lukša rejste to gange illegalt til vesten i 1947 som repræsentant for partisanerne. Under det andet besøg i Frankrig, hvor han ventede på rejsemuligheder tilbage til Litauen, skrev han bogen, „Partisaner bag jerntæppet“. Både denne bog og et åbent brev fra de litauiske katolikker til paven, som han bragte med ud af Litauen, var henvendt til verdenssamfundet. I Paris mødte han sin senere hustru, Nijolė Bražėnaitė. I efteråret 1950 vendte han tilbage til Litauen, nedkastet med faldskærm. Han blev dræbt i 1951 da han blev lokket til et møde af en forræder. Ved et dekret i 1997 udstedt af Litauens president blev Jonas Žemaitis tildelt Litauens højeste orden.

Diana Glemžaitė, født i 1923.

Diana Glemžaitė studerede litteratur på universitetet i Kaunas og uddannede sig samtidig som kunstmaler. Hun skrev desuden digte. Glemžaitė forlod alle studier i 1947 og tilsluttede sig partisanbevægelsens efterretningsvæsen og skrev desuden digte til partisanbevægelsens illegale tidsskrifter. I 1948 blev hun gift med partisanlederen Juozas Bulovas-Iksas. I 1949 blev hun og Bulovas-Iksas dræbt i en underjordisk partisanbunker efter at være udsat for forræderi.

Diana Glemžaitė's digte er publiceret i bogen „Vi ved hvordan vi skal dø“, som udkom i 1994 efter at Litauen havde genvundet sin selvstændighed. Ved et dekret i 1997 udstedt af Litauens præsident modtog hun en af Litauens højeste ordener.

Diana Glemžaitė. Selvportræt. 1949

Et stort, magtfuldt og hemmeligt politi er nødvendigt i et diktatur

*Siegfried Reiprich, vicedirektør og fhv. dissident
Museet Berlin-Hohenschönhausen, Tyskland*

Museet Berlin-Hohenschönhausen.

Adresse: Genslerstrasse 66, Berlin.

Hjemmeside: www.stiftung-hsd.de.

Åbent: Det er kun muligt at besøge museet på guidede ture. Se Visitor's Service på hjemmesiden.

Under den sovjetiske besættelse af mange lande i det østlige Europa var verden delt i to blokke. Under den Kolde Krig – en farlig periode – var truslen om en militær konflikt reel, men i de besatte lande drømte vi om frihed og åbne grænser. Jeg var sikker på at kommunismen var dømt til at falde på et eller andet tidspunkt. Vi kan alle være stolte og tilfredse over at vi har været vidne til dette fald som heldigvis skete uden omfattende kamp og blodsudgydelse. Solidaritet var nøgleordet.

Jeg repræsenterer museet Berlin-Hohenschönhausen. Det var ganske enkelt centeret for det kommunistiske diktatur i Østberlin gennem 44 år. Oprindeligt var det en sovjetisk fangelejr efter 2. verdenskrig og senere hovedkvarter for KGB/MGB, det sovjetiske hemmelige politi. Bygningskomplekset blev senere overtaget af STASI, det hemmelige østtyske politi. Fra 1951 til 1989 var det Østtysklands centrale varetægtsfængsel, hvor arrestanter blev forhørt og deres forhold undersøgt. I Østtyskland havde STASI hele 17 varetægtsfængsler til en befolkning på kun 17 millioner mennesker.

Kommunismen er en totalitær bevægelse, en slags politisk religion, der aldrig nogen steder har været i stand til at fungere uden terror og propaganda – og uden vold og løgn. Det var nødvendigt for kommunismen at have et terrorinstrument til at skabe frygt i samfundet og det var det hemmelige politi STASI. De østtyske STASI-officerer hævdede at de var *Tjekister* – efterfølgere af det russiske *Tjeka*. Det var Sovjetunionens første hemmelige politi og terrorinstrument, grundlagt i 1918 af Felix Dzerzhinsky. Tjekaen dræbte i hundredtusindvis af mennesker, de såkaldte "*kontrarevolutionære elementer*". Den militære enhed i Østberlin som stod for bevogtningen af Hohenschönhausen kaldte sig *Felix Dzerzhinsky Regimentet*.

I alle kommunistiske lande var der kun et kommunistisk parti, *Partiet*, og i alle lande var der et hemmeligt politi, en slags ministerium for statens sikkerhed. Det hemmelige politi i Østtyskland anså sig selv for at være *Skjold* og *Sværd* for det kommunistiske parti. Mål og intentioner for det hemmelige politi var klar: først at få magten i samfundet og styrke kommunismen, dernæst at fjerne alle fjenderne. Det var de kommunistiske ledere der definerede fjenderne. Det hemmelige politi var ikke et almindeligt efterretningsvæsen som kun indsamlede informationer. Det var et politi der kunne arrestere folk og drive deres egne fængsler. De brød ind i private lejligheder, foretog forhør, og fungerede som anklagere, der bakkede op bag regeringens officielle anklagere. Aktiviteter der blev foretaget af *Skjoldet* og *Sværdet* var ikke kun afstraffelse af folk bl.a. for såkaldt "*politisk kriminalitet*", hvad det så end er, men også aktiv modstand mod almindelige demokratiske samfundsaktiviteter. Samfundslivet var totalt kontrolleret og overvåget af politiske bureaukrater, det kommunistiske parti samt deres bureaukratiske organisationer og institutioner. De havde alle tekniske midler til at overvåge hele befolkningen – hele det ulykkelige samfund. Breve blev åbnet, telefonsamtaler aflyttet og lejligheder blev udsat for indbrud.

Ofte var det umuligt at få benzin på tankstationer i Østtyskland, men STASI-officerernes biler blev altid fyldt op. De havde også deres egne butikker. De var privilegerede og tjente mere end almindelige mennesker. Men det vigtigste var

den såkaldte "*menneskelige faktor*"- traditionel udspionering af folk ved hjælp af et omfattende net af meddelere.

Det hemmelige politis arbejdsmetoder skiftede gennem tiderne, men i Østtyskland var de altid meget nidkære i overvågning og undertrykkelse af befolkningen. I 1950-erne og 1960-erne blev folk fysisk tortureret under forhør i fængslerne for at få dem til at samarbejde og indrømme politiske forbrydelser. Senere skiftede STASI forhørsmetode fra fysisk til psykisk tortur af fangerne. *Amnesty International* betegner psykisk tortur som *psykiatrisk tortur*. På et specielt STASI universitet i Potsdam nær Berlin blev advokater og psykologer uddannet i såkaldt "*Zersetzung*" dvs. *psykologisk nedbrydning af den menneskelige identitet og sjæl*. Forhørene af fanger i Hohenschönhausen-fængslet blev gennemført med dette formål for øje. Tidligere STASI-fanger diskuterer stadig hvilken form for tortur der var den værste: *den fysiske tortur* fra perioden med den rå *Stalinisme* eller *den psykiske tortur* fra den senere periode i den veludviklede Østtyske diktaturstat. En af mine bekendte har sagt: "Når jeg sad ensom i cellen ønskede jeg ofte i min fortvivlelse at jeg blev slået under forhørene fordi det dog var en form for menneskelig opmærksomhed".

Man må forstå at et *totalitært diktatur* ikke kan eksistere uden et *politisk politi* – et instrument til brug for terror og propaganda. Det er desuden muligt at udvikle et meget sofistikeret og intelligent form for diktatur, hvor samfundet bliver manipuleret til at bibeholde et system med kun ét lovligt politisk parti. Det er virkeligt farligt. Vi må heller aldrig glemme at størstedelen af intelligentsiaen og folk i Vesteuropa ikke forstod hvad der foregik i den østlige del af Europa i slutningen af 1980-erne. En demokratisk politiker og tidligere STASI-fange, *Arnold Vaatz*, sagde engang. "Socialismen brød sammen i 1989, i samme øjeblik som den vandt slaget om hjerterne hos flertallet af befolkningen i Vesttyskland". Det er nemt at misforstå mekanismerne i et diktatur og hos et hemmeligt politi. Men det er usandsynligt at et diktatur vinder den endelige sejr. Vi må arbejde for at alle husker dette og vi må ikke glemme budskabet: Vi må være aktive for at holde liv i demokratiet og et åbent samfund – det er ikke noget naturgivet.

STASI-medarbejder aflytter telefonsamtaler.

Anna Akhmatova.

En kunstners liv i det Sovjetiske samfund

*Anna Sokolova, leder af projektafdelingen
Museet for Anna Akhmatova, St. Petersburg, Rusland*

*Portræt af Anna Akhmatova. N. Tyrsa.
1928.*

*Fra udstillingen på museet. Installationen
"Jeg har været tavs i 30 år" indeholder
bl.a. et fangefoto af hendes søn Lev
Gumilyov samt en lille bog af birkebark
med hendes digte fremstillet af en
GULAG-fange.*

"Når verden splittes vil denne splittelse også ramme digterens hjerte". Verden blev splittet af den russiske revolution i 1917. Digteren *Anna Akhmatova* forlod ikke sit hjemland, men hendes poesi var uønsket af det nye sovjetiske regime og hendes bøger kunne derfor ikke udgives. Livet i Sovjetunionen var uudholdeligt med sult, lynchning og henrettelser. Akhmatovas første mand, digteren *Nikolai Gumilyov*, blev henrettet af det hemmelige politi *Tjekaen* (senere KGB). Sønnen *Lev* blev anholdt flere gange og sad i lange perioder i fængsel og fangelejr.

Akhmatova levede på samme måde som andre kunstnere i St. Petersburg. Ingen kunne føle sig sikker. Frygten herskede overalt. Akhmatova var formentlig bange for regimets håndlangere. Hun forventede selv at blive arresteret og få hjemmet ransaget. Derfor destruerede hun mange af sine digte.

Det var nødvendigt at finde en passende adfærd, hvis man ville overleve og bevare sin personlige integritet under det kommunistiske diktatur. Akhmatova forsøgte først og fremmest at bevare sin *værdighed*.

Hun følte, at hun var en del af verdenskulturen. Hendes udseende og daglige levevis var præget af hendes aristokratiske baggrund og interesse for ikke-materiale værdier. Hun ignorerede det som hun ikke havde indflydelse på. Hun lod sig ikke mærke af den sovjetiske stats klamme og usle atmosfære. Hun protesterede ikke mod de såkaldte frie valg. Men hun glemte aldrig hvad der foregik.

Hun var i særlig grad på vagt overfor provokatører som udtalte sig åbent og kritisk om det sovjetiske styre. Hun prøvede altid at udtrykke sobre synspunkter hun kunne stå inde for. Selvom hun vidste at visse personer informerede politiet afbrød hun ikke forbindelsen til dem.

"Kloge mennesker råber ikke op om hvad de hører og ser". Hun har aldrig afvist det sovjetiske liv selvom hun ikke accepterede sovjetstatens værdier. Hun deltog ikke i den åbne modstand mod det kommunistiske styre. Hendes adfærd kan nærmest beskrives som "en landsforvist dronning".

Mødet med Akhmatova fik mange til at føle at de havde oplevet en unik og eksistentiel begivenhed. Digteren *Brodsky* huskede møderne som bemærkelsesværdige for hun kunne få ham til at føle sig som selve *Homo Sapiens* ved simple intonationer eller bevægelser med hovedet.

Akhmatova var modig som digter selvom hun optrådte reserveret og tilbageholdende i bekendtskabskredsen. Hun var et frygtløs vidne til historien og udviste stor medfølelse med ofrene. Hun var for eksempel klar over at der ikke var nogen chance for at digtet *Requiem* kunne udgives.

Hitlers angreb på Sovjetunionen medførte stor sorg og lidelse for befolkningen, men medførte også "et pust af frihed" fordi der midlertidigt blev slækket på den kommunistiske og ideologiske propaganda. Men alle forhåbninger var forgæves. Den Kolde Krig, som holdt verden i et fast greb i årtier, medførte en manisk spionangst i Sovjetunionen og en omfattende og intens jagt på indre fjender.

Trods sin sædvanlige og store forsigtighed gik Akhmatova i en fælde. Det hemmelige politi, NKVD (senere KGB), fik placeret to agenter i hendes

bekendtskabskreds som hun anså for sine nære venner. De forsøgte at få hende til at fortælle sig og de registrerede alle hendes udtalelser, hendes humør og hele hendes adfærd.

I efteråret 1945 mødtes hun med *Isaiah Berlin*, som arbejdede på den britiske ambassade. Han viste stor forståelse for Akhmatova og fik hendes fulde fortrolighed. Hun talte helt frit fra leveren og beskrev i detaljer hvordan digtere var blevet myrdet og mishandlet under *Den Store Terror* under Stalin (1936-38), hvordan samfundsmorale var ødelagt af frygt og også hvor ensom hun følte sig i Sovjetunionen. Alt dette blev rapporteret til det hemmelige politi af de to agenter. Det fik konsekvenser. Der blev ført en ideologisk kampagne mod Akhmatova. *Centralkomiteen for Det Kommunistiske Parti* (partiets øverste organ) betegnede hendes digtning som "fremmed for det sovjetiske folk".

I 1949 blev Akhmatovas søn, *Lev Gumilyov*, og hendes tidligere mand, *Nikolai Punin*, ofre for efterkrigstidens mest omfattende stalinistiske forfølgelse. De blev bl.a. forhørt om hendes møder med "den engelske spion", Isaiah Berlin. I 1950 bad *Abakumov*, minister for statens sikkerhed, om Stalins tilladelse til at anholde hende. Lev Gumilyov blev holdt fanget indtil 1956 som gidsel med henblik på at sikre Akhmatova's loyalitet overfor magthaverne.

I denne periode afspejler hendes digtning hvor usikker efterkrigstiden var. Hendes profetiske "Prolog om en drøm i en drøm" handler om konsekvenserne af en atomkrig. Hun var formentlig den eneste sovjetiske digter, der tog dette emne op.

I Khrushev-perioden fik hun tilladelse til at rejse til Italien og modtage *Etna Taormina-prisen*. Da hun kom tilbage blev hun afhørt af agenter fra det hemmelige politi som ville vide om de forfattere hun havde mødt havde udtrykt anti-sovjetiske synspunkter. De ville også vide om hun havde mødt russiske emigranter. Hun svarede, at Rom var en by hvor hedenskab stadig kæmpede mod kristendommen. Næste spørgsmål lød: "Mener du USA når du siger hedenskab?". Den Kolde Krig var på sit højeste.

Requiem er navnet på Anna Akhmatovas digt og tragiske mesterværk om Stalins terror. Digtet blev først udgivet uzensureret efter hendes død og indledes således:

"I STEDET FOR ET FORORD.

I frygtens år med Yezhovs terror tilbragte jeg sytten måneder med at stå i kø foran fængslerne i Leningrad. En dag, var der én der henvendte sig til mig. Det var en kvinde der stod bag mig i køen. Hendes læber var blå af kulde. Hun havde med sikkerhed aldrig hørt mit navn. Overrasket over sløvhedstilstanden som karakteriserede os alle hviskede hun i mit øre (alle hviskede): "Er der nogen der nogensinde kan beskrive dette?". Og jeg svarede "Det kan jeg". Det var som om noget der lignede et smil gled henover hvad der tidligere havde været et ansigt".

Anna Akhmatova Museet i Fountain House.

Adresse: Liteyny Prospekt 53 (adgang gennem porten).

Hjemmeside: www.akhmatova.spb.ru.

Åbent: 10:30-18:30. Lukket mandag.

Guidede tematiske ture skal bestilles på forhånd. Se hjemmesiden.

Museet åbnede i 1989 på 100-års dagen for digterens fødselsdag. Det var det første museum i Rusland der beskæftigede sig med, hvordan kunstnere og videnskabsmænd fandt deres måde at leve på i den totalitære kommunistiske stat. En ny udstilling åbnede i 2003. Den er indrettet i en lejlighed hvor Akhmatova boede i en periode. Man kan bl.a. se fotografier, originale manuskripter og lytte til optagelser, hvor hun oplæser digte. Flere rum er indrettet som i den sovjetiske periode.

Propaganda eller realiteter?

Om at vokse op i Sovjetunionen

Ieva Gundare, historiker

Museet for Besættelserne af Letland, Riga

Museet for Besættelserne af Letland.

Adresse: Strēlnieku laukums 1, Riga.

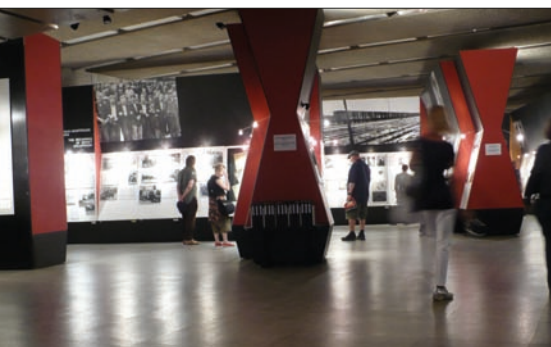
Hjemmeside: www.occupationmuseum.lv.

Åbent: Oktober-april: 11:00-17:00. Lukket mandag. Maj-september: 11:00-18:00. Guidede ture skal bestilles i forvejen.

Museet beskriver de tre besættelser:

Den første sovjetiske besættelse 1940-41, den nazistiske besættelse 1941-45 og den anden sovjetiske besættelse 1945-1991.

Museet blev åbnet i 1993. Det er et af de mest besøgte museer i Riga med mere end 100.000 besøgende om året. Museet drives af en NGO-organisation og er hovedsagelig støttet af private donorer, især lettere, der bor i udlandet, samt museets besøgende. Museets mest værdifulde genstande og arkivalier vedrører de sovjetiske GULAG-lejre og Stalins forfølgelser af befolkningen.

Den permanente udstilling i museet omhandler historien om det besatte Letland fra 1940 til 1991.

I museet findes en GULAG-barak, rekonstrueret af tidligere GULAG-fanger.

Som historiker vil jeg fortælle om mine egne erfaringer med den sovjetiske propaganda. Det er dog kun én af utallige historier om propagandaens indflydelse på et barn og ungt menneske i de baltiske lande. Jeg kender folk på min egen alder der har helt andre erfaringer. Nogle var simpelthen hjernevaskede og troede blindt på hvad magthaverne fortalte. Andre voksede op i meget patriotiske familier hvor de lærte om det tidligere selvstændige Letland og havde klare anti-russiske og anti-kommunistiske holdninger. Jeg var nok et sted mellem disse yderpunkter.

Jeg er født i 1970. Mine forældre var læger. Min far var medlem af kommunistpartiet fordi et medlemskab var forudsætningen for at han kunne få job.

Jeg har ingen klare erindringer om mit første møde med den sovjetiske propaganda. Allerede i børnehaven har jeg med sikkerhed hørt historier om Lenins barndom, men de var formentlig ikke interessante eller inspirerende. En af mine tidligste politiske erindringer er en samtale mellem min far og en af hans venner. En af dem sagde: "Hvis noget ændres vil det først ske når vores børn bliver voksne". Jeg tænkte. "Hvad er det der skal ændres?". Jeg har været medlem af alle kommunistiske ungdomsorganisationer. Mange aktiviteter omfattede indlæring af den kommunistiske ideologi, som jeg dog ikke forstod meget af. Jeg tror dog at nogle af mine politiske synspunkter og ideer i dag er påvirket af denne indoktrinering, men jeg har svært ved at sige hvilke.

Vi så eller hørte ikke mange nyheder i mit barndomshjem, men min far så dog ofte internationalt orienterede programmer. Jeg fulgte også ofte med for at få informationer om andre lande. Jeg fandt alt om politik kedeligt og uinteressant: partikongresserne, Brezhnev's bøger, bøger om Lenin etc. Min far lyttede ind imellem til udenlandsk radio og diskuterede nyhederne med familie og nære venner. I skolen spurgte nogle elever lærerne hvorfor det ikke var tilladt at lytte til udenlandske radiostationer. En af lærernes svar var: "De sender kun ikke-godkendte informationer" (altså informationer, der ikke var godkendt af myndighederne!). Men det syntes som om mange var fascineret af denne "ikke-godkendte" information og troede på den uden nogen kritisk sans. For mig betød det at jeg fik et meget idealistisk billede af de vestlige lande.

Hver uge havde vi en time i skolen der hed "politisk information". Hver elev skulle forberede og fremlægge et selvvalgt emne. Jeg husker at eleverne især valgte ikke-politiske emner som f.eks. sport. Lærerne har sikkert fremlagt officielle politiske budskaber, men jeg husker det ikke.

Mine forældre diskuterede ikke historie i hjemmet. Selv familiehistorien blev ikke omtalt. Min bedstefar ejede en fabrik før 2. verdenskrig da Letland var selvstændig. Jeg spurgte aldrig hvad der skete med hans fabrik. Jeg tog det for givet at private ikke ejede fabrikker eller ejendomme. Det synes mærkelig for mig at min bedstemor brugte andre gadenavne i Riga dvs. navne fra før den sovjetiske tid og nogle gange talte om "præsident Ulmanis" (den sidste præsident fra selvstændigheden før 2. verdenskrig). Alle disse udsagn fra min bedstemor gav ingen mening. Først senere begyndte hendes udsagn at give mening.

Som barn var jeg klar over forskellen mellem lettere og russere. Skønt jeg har forstået det russiske sprog allerede i syvårsalderen har jeg altid opfattet russisk

som noget fremmed. Jeg havde ingen russiske venner. De etniske grupper holdt sig hver for sig. Konflikterne bestod af de daglige gadekampe mellem de forskellige boligkvarterer.

Jeg husker den dag da jeg første gang blev fortalt om atombomben. Jeg gik i gymnasiet og læreren fortalte at amerikanerne ønskede krig og fortalte i detaljer om effekten af et atomangreb. Jeg rystede af angst for at bomben skulle blive kastet ned over Riga. Der skete dog intet denne dag. Flere gange senere følte jeg at krigen var nær. Jeg husker at alle – lærere og medier – talte om at amerikanerne ønskede krig. Jeg begyndte dog stærkt at tvivle på dette da familie fra USA kom på besøg. De lignede ikke de onde personer som var afbilledet i den sovjetiske propaganda. De var derimod fredelige mennesker og klædt i pænt tøj.

Der var en alvorlig modsætning i propagandaen mellem det billede der blev tegnet af Sovjetunionen som verdens førende land og mangelen på fødevarer. De varer man på en eller anden måde fik fra vesten var bedre. I underskolen var der nogle der spurgte hvorfor den økonomiske situation i Sovjetunionen var så dårlig? Svaret var: De store menneskelige og materielle tab under 2. verdenskrig. Det var stadig svaret 30 år efter krigens afslutning.

2. verdenskrig var en vigtig del af propagandaen. Mindst halvdelen af alle film handlede om denne krig og jeg drømte derfor ofte om krig. Jeg så tit filmene sammen med min far og spurgte engang: "Hvem er de gode?". Han svarede "Ingen af dem". Jeg spurgte også: "Hvem er vores?". Og han svarede "Ingen af dem". Jeg gik ikke videre med spørgsmålene, men var klar over at der var forskel på "os" og Sovjetunionens indbyggere. Når vi sammen så ishockey havde han en anti-russisk holdning. Han holdt med Sovjetunionens modstandere. Det samme gjorde mange andre baltre.

Forskellen mellem propagandaen og realiteterne satte folk i en skizofren situation. Mange var skeptiske overfor al offentlig information. Jeg troede derfor ikke, at nazisterne var så grusomme som den sovjetiske propaganda fortalte. Jeg havde efterhånden tilstrækkelige beviser på at propagandaen var fyldt med løgn og overdrivelser. Jeg tvivlede også på den officielle historieskrivning, men havde ikke information nok til at kunne beskrive en alternativ historie. Det kom som et stort chok for mig da jeg i 1988 fik at vide at Letland i realiteten var besat af en fremmed magt. Jeg havde dog mange små informationer og havde på fornemmelsen at noget var galt. Nu begyndte jeg at kunne samle puslespillet.

Jeg må konkludere at den sovjetiske propaganda ikke havde en stor indflydelse på min opvækst. Større betydning havde min families negative attitude til magthaverne og Sovjetunionen, mødet med udlændinge samt det store svælg mellem propaganda og realitet. Det har nok betydet at jeg udviklede mig som en meget skeptisk og kritisk person med en noget fordrejet tankegang.

*Forfatteren som sovjetisk barn klædt i tøj
tilsendt af familie i USA.*

*Forfatteren (til venstre) som klassens
pionerleder.*

Degerby Igor Museum.

Adresse: Furuborgsvägen 6, Degerby.

Hjemmeside: www.degerby.fi.

Åbent: 3. juni-16. august: 11:00-16:00.

Mandag lukket.

I vinterperioden: Lørdag: 12:00-16:00 og altid efter aftale. igor@degerby.fi eller +358 (0)40-541 8526.

Guidede ture arrangeres.

En Sovjetisk militærbase på finsk jord

Lena Selen og Berndt Gottberg, museumsleder og guide

Degerby Igor Museum, Degerby, Finland

Hvorfor var der så mange slanger i *Porkkala* i 1956? Hvorfor sang fuglene ikke? Hvorfor var mange huse malet blå? Det får man at vide, hvis man besøger Degerby Igor Museum i Finland.

Historien begynder i efteråret 1944 efter at våbenhvilen mellem Finland og Sovjetunionen var underskrevet. Finland måtte afgive store landområder i Karelen og det nordlige Finland til Sovjetunionen. En halv million finner måtte forlade deres hjem blandt dem 430.000 karelere. Desuden blev den sydlige del af Porkkala og tilstødende områder udlejet til Sovjetunionen som flådebase i 50 år.

Porkkalas strategiske beliggenhed var årsagen til Sovjetunionens interesse. Der var kun 19 km til Helsinki, Finlands hovedstad, hvilket var årsag til international bekymring. Selvom udlejningen kun skulle vare til 1994 var der reelt tale om en besættelse. Desuden er strædet mellem Porkkala-halvøen og den estiske ø Naissaar den snævreste del i den finske bugt. Dette stræde udgjorde indsejlingen til Ruslands næststørste by St. Petersburg. Strædets strategiske betydning for forsvaret af byen var allerede indlysende for den russiske zar *Peter 1*. Den Finske Bugt indgik derfor i hans planer for byens forsvar bl.a. gennem modangreb på indtrængende vestlige styrker (f.eks. tyske). Denne strategi indgik også i *Josef Stalins* planer.

Udlejningen af Porkkala til Sovjetunionen betød, at de finske indbyggere i området blev evakueret indenfor 9 dage i september 1944. Fra 28. september blev Porkkala angivet som en hvid plet på kort over Finland. Området udgjorde 1000 km², herunder størstedelen af Kirkkonummi kommune, en mindre del

Et efterladt foto af en ukendt russisk pige blev fundet i Degerby i 1956. Pigen blev døbt Mona-Lisa af Degerby og indgår i dag i museets logo. Det samme gør konturerne af en træfigur, der er udført af russisk krigsfange, Igor, hvis navn også indgår i museets navn.

Porkkala, angivet med rødt, ligger strategisk ved det smalleste sted i Den Finske Bugt. Bugten udgør indsejlingen til Ruslands næststørste by, St. Petersburg (tidligere Leningrad).

Oberstløjtnant Vladimir Dimitrievsh Borzov tjente på marinebasen i Porkkala, 1948-1955. I de første år var han indlogeret på herregården Torbacka i Degerby. Indtil nu er han den eneste sovjetiske officer, der har fortalt om sin tid i Degerby. Under et besøg i sommeren 2002 forærede han museet et fotoalbum med fotos af kolleger og venner fra Porkkala-tiden. Fotografierne kan ses på museet. Janis Pumalis (se modsatte side) kunne umiddelbart identificere løjtnant I. Kisilev, nummer to fra venstre, på et foto fra Borzov's album.

af Siuntio kommune og næsten hele Degerby kommune. Kystjernbanen blev nedlagt og adgangen til området blev forbudt for andre end Sovjetiske borgere. Ca. 30.000 sovjetiske soldater og civile, måske flere, flyttede ind i det hermetisk lukkede militære området. Det var under militært juridisk styre og der blev afholdt militære øvelser i området. Der blev bygget landingsbaner for transport- og kampfly samt nye veje.

I 1955 bekendtgjorde Sovjetunionen meget overraskende, at de ville trække sig hurtigt tilbage fra Porkkala. I løbet af efteråret 1955 blev basen tømt for militært udstyr og mandskab og 300-500 betonbunkers blev i stor hast sprængt i luften. De militære bygninger blev revet ned og byggematerialerne sendt til Sovjetunionen eller Estland – det samme gjorde en stor del af de oprindelige finske huse i området. Den 26. januar 1956 fik Finland officielt adgang til området og Porkkalias tidligere indbyggere fik lov til at vende tilbage til deres ejendomme. De fleste var i en forfærdelig stand. Halvdelen af husene var destrueret og marker og skove ødelagte.

Spor og efterladenskaber fra den sovjetiske periode interesserede ikke folk i Porkkala i næsten 40 år. Det var end ikke muligt at klage over ødelæggelserne på grund af Finlands forhold til Sovjetunionen.

I begyndelsen af 1990-erne var tiden imidlertid moden til at beskæftige sig med historien fra perioden. Der blev iværksat historiske undersøgelser af bl.a. sovjetiske bunkers og andre forsvarsanlæg. Et foto af en russisk pige blev fundet i Degerby allerede i 1956. Det blev publiceret og fascinerede børnene.

Den 13. juni 1997 blev Degerby-Igor Museum indviet af præsident *Mauno Koivisto*. Fotoet af den russiske pige indgår i museets logo. Hun blev døbt *Mona-Lisa* af Degerby. Senere blev *Grefvas Bunker* åbnet for offentligheden. 30.000 personer har indtil nu besøgt museet og endnu flere har besøgt Porkkala-området.

Da *Lena Selen* (en af forfatterne til denne artikel) var 3 år gammel og hendes bedstemor 52 år blev Porkkala udlejet af Finland til Sovjetunionen som flådebase for en periode af 50 år. "Det betyder at jeg er 102 år når vi får Porkkala tilbage" sagde bedstemoderen. "Jeg vil derfor aldrig se mit hjem i Degerby igen". Bedstemoderen fik både ret og alligevel ikke ret. Da Porkkala blev givet tilbage til Finland i 1956 eksisterende bedstemoderens hus ikke længere. Fotoet viser *Lena* og bedstemoderen i 1956 på de sørgelige ruiner af huset.

"Nå, det var derfor vi var her!", udbrodt *Janis Purmalis* da han fik historien om Porkkala fortalt. Først da *Janis Purmalis* besøgte Degerby Igor Museum fik han forklaringen på, hvorfor den sovjetiske hær var i området og han tilbragte 5 år af sit liv her.

Janis Purmalis kom som 19-årig til Porkkala som arbejder. I begyndelsen deltog han i byggeriet af barakker, selvom han var uddannet skrædder. Efterhånden blev han dog sat til at sy uniformer og andet tøj til officererne. Han husker at der var knaphed på mad og der blev kun serveret fisk. I de første år var der reelt hungersnød og folk blev syge og døde. Dog ikke officererne, der ikke led nød. *Janis* var fra Letland, der dengang var en del af Sovjetunionen. Der var ca. 300 lettere i Porkkala. Den sovjetiske hær stolede ikke på dem så de blev spredt over hele området.

Huset i juli 1944 da 3-årige *Lena* besøger sin bedstemor.

Svensk forberedelse på total forsvarskrig

Johan Andree, direktør

Beredskabsmuseet, Helsingborg, Sverige

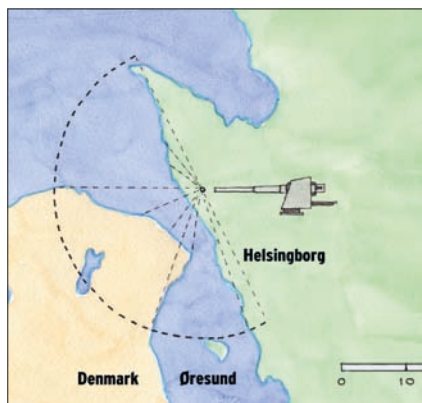
Beredskabsmuseet.

Adresse: Djuramossavägen 160, Viken (se kort på hjemmesiden).

Hjemmeside: www.beredskapsmuseet.com.

Åbent: Juli: 10:00-18:00. Juni, august: 11:00-17:00. April, maj, september, oktober: Onsdag, torsdag, søndag: 11:00-17:00.

Guidede ture kan arrangeres.

Kanonerne kunne skyde 24 kilometer og dækkede den nordlige del af Øresund. De danske bæltter havde stor betydning i tilfælde af krig på grund af adgangen til og fra Østersøen.

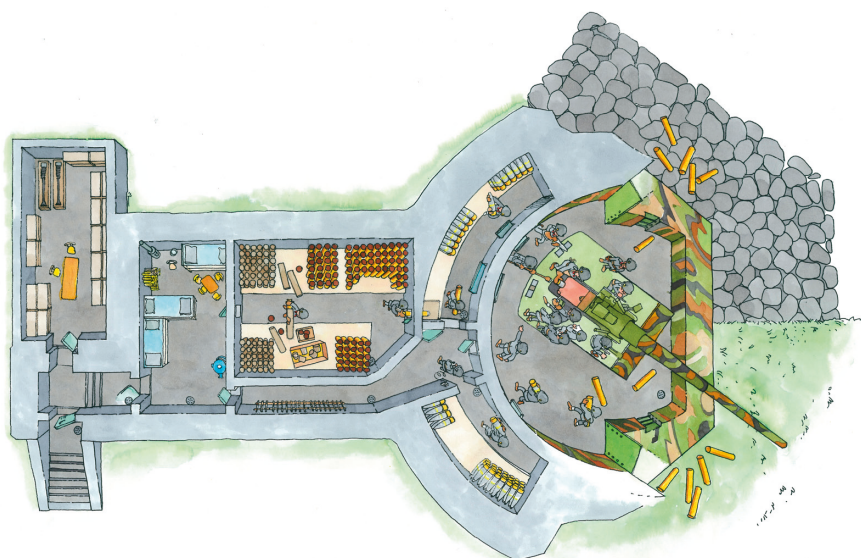
Kanonbunkeren på Beredskabsmuseet. Granathylsterne ses i det midterste rum. Projektilerne ligger i det runde rum bag selve kanonen. De bageste rum er for soldater der betjener kanonen samt en anti-luftskytskanon, som findes udenfor bunkeren.

Indledningsvis vil jeg fortælle om min militære karriere der fandt sted under den Kolde Krig. Jeg blev uddannet i begyndelsen af 1980-erne som officer i de væbnede styrker. Vi lærte bl.a. om Sovjetunionen og Warszawa-pagten og hvordan man f.eks. bedst tilintetgjorde den russisk byggede tanks T-72. Jeg så også hvordan de kommunistiske regimer begyndte at gå i opløsning hvad der førte til Sovjetunionens sammenbrud. Efterfølgende blev frie og uafhængige nationer dannet i Østeuropa. Jeg har også tjent som FN-soldat i det opløste Jugoslavien i 1992-93 og så her hvordan nye nationer opstod i skyggen af en grusom krig.

En stor del af Sveriges militære styrker blev nedlagt da den Kolde Krig ophørte. Bl.a. den del som jeg tilhørte. En stor hær var ikke længere nødvendig og heller ikke store våbenarsenaler eller militære forsvarsanlæg. Alt det var nu historie.

Jeg har altid været interesseret i militærhistorie og begyndte at tænke over hvordan man bedst kunne bevare og dokumentere den nyeste del af vores historie som har haft betydning for os alle – både i militæret og det civile liv. Jeg fik det privilegium sammen med kolleger at opbygge et nyt museum på et militært anlæg som var i brug fra 2. verdenskrig og til afslutningen af den Kolde Krig. Anlægget hed Helsingborg Batteri og var en del af det svenske kystforsvar. Det var en artilleri-forsvarsstilling med store 30 tons kanoner placeret i underjordiske bunkers. Kanonerne havde en rækkevidde på 24 km og deres opgave var at forsvare den nordlige del af Øresund, der i tilfælde af krig var en af de vigtige sejlruter mellem Østersøen og Atlanten. Kanonerne var operative fra 1940 til 1990. Museet hedder i dag Beredskabsmuseet.

Hvordan var situationen i Sverige under den Kolde Krig? Udgangspunktet for udviklingen af det svenske militær var at man ikke troede på en evig fred. Efter 2. verdenskrig var intensionerne at Sverige aldrig skulle stå i en situation, hvor man ikke kunne forsvare sig med våben i hånd. Under den Kolde Krig udviklede Sverige derfor en af verdens stærkeste forsvarsstyrker. Omfattende økonomiske ressourcer blev brugt til at udvikle og vedligeholde militært materiel, soldater, forter m.v. Samtidig kunne man yderligere styrke en i forvejen stærk økonomi.

De svenske Bofors våbenfabrikker solgte våbensystemer over hele verden. Det svenske luftvåben var blandt verdens største og mest moderne.

Sverige havde også et civilforsvar som var helt unik i dets organisation. Målet var at hver enkelt indbygger i Sverige skulle have en plads i et underjordisk beskyttelsesrum. Da den Kolde Krig sluttede var der opført 66.055 beskyttelsesbunkers med plads til 7.111.221 personer ud af en befolkning på 8.573.000. De militære bunkers er ikke medregnet her. De blev alene betjent af et militært personel på 850.000 personer. Civilforsvaret opmagasinerede fødevarer og olie i enorme mængder. Målet var at Sverige skulle være helt selvforsynende i tilfælde af krig. Over hele Sverige var der bygget et stort antal civile og militære undergrundsanlæg, bl.a. i klippegrunden som efterhånden kunne sammenlignes med en hullet svejtsisk ost – fra Skåne i syd og til Norrland i nord.

Hvem var Sveriges fjende under den Kolde Krig? Det svenske militær var fokuseret på et angreb fra Sovjetunionen. Man spekulerede i risikoen for et overraskende flyangreb eller en massiv invasion. Forsvarsstrategien var at holde ud så længe som muligt indtil der kom hjælp fra vestlige militære styrker. Officielt var Sverige neutralt men i praksis – og i hemmelighed – samarbejdede man med NATO. Svenske flybaser var blevet udvidet, så de kunne modtage angrebsfly fra NATO. Sverige og NATO havde en omfattende udveksling af militære efterretninger.

Sverige var ikke i sig selv et primært mål i tilfælde af krig. Risikoen for et angreb skyldtes den geografiske beliggenhed mellem de militære styrker fra NATO og Warszawa-pagten. I en krig mellem øst og vest ville hovedparten af NATO og Warszawa-pagten styrker være engageret i krigsområder i Centraleuropa. Kun begrænsede styrker ville blive indsat i et angreb på Sverige og deres mål ville først og fremmest være at overvåge militære bevægelser i svensk område. Sverige var interesseret i at afskrække en angriber ved at fremvise stor militær styrke. Et angreb ville kræve store ressourcer som kunne anvendes bedre andre steder i Europa. Hvis en angriber fik fodfæste i Sverige ville han desuden blive mødt af en modstandsbevægelse der kun havde til formål at svække fjenden. Der var også planer om en militær redningsaktion fra NATO-styrker. For at sikre en militær ledelse i et besat Sverige var der i begyndelsen af 1970-erne planlagt et svensk hovedkvarter i England. Herfra kunne man også koordinere NATO's redningsaktioner. Efter Sovjetunionens sammenbrud i 1991 blev der fundet beviser på, at der var planer om et angreb på Sverige. Planerne skulle kun gennemføres i tilfælde af en større konflikt mellem NATO og Warszawa-pagten.

De sovjetiske scenarier var følgende:

- Sverige blev tvunget til at være fuldstændig neutral under trusler om angreb med atomvåben.
- Et angreb på Sverige med konventionelle våben.
- Et angreb på Sverige med atomvåben af et sådant omfang at Sverige hurtigt var tvunget til at overgive sig.

Det må bemærkes at angrebet på Sverige var en selvstændig sovjetisk militær operation. De andre medlemslande i Warszawa-pagten var kun orienteret om operationen. Sovjetunionen havde et omfattende net af spioner i Sverige i 1970-erne og 1980-erne. Efter Sovjetunionens sammenbrud har højtstående officerer fra Warszawa-pagten bekræftet at et angreb på NATO omfattede atomvåben. For at nedkæmpe modstanden skulle der f.eks. kastes en atombombe på 1 megaton over København. Et sådant angreb fik også en ødelæggende effekt på svensk territorium bl.a. Malmø-området og den sydvestlige del af Skåne. Det ville derfor også være en direkte krigshandling mod Sverige.

Sveriges Militærhistoriske Arv er et netværk af 25 museer der støttes af den svenske stat.

De fleste af museerne beskæftiger sig med perioden med den Kolde Krig. Mere information kan findes på hjemmesiden www.smha.se.

Fotos fra museer tilknyttet Sveriges Militærhistoriske arv:

Hemsö Fästning, Hemsö, Hernösand.
www.hemsöfastning.se

Rödbergsfortet, Boden. www.rodbergsfortet.com

Flygevåbenmuseet, Linköping.
www.flygvapenmuseum.se

Aeroseum, Göteborg. www.aeroseum.se

Marinemuseet, Karlskrona. www.marinmuseum.se

Udnyttelsen af atomets kræfter. Atombomben, atomtruslen og magtbalancen

Karl Kleve, museumsinspektør
Norsk Luftfartsmuseum, Bodø

Norsk Luftfartsmuseum.

Adresse: Bodø.

Hjemmeside: www.luftfart.museum.no.

Åbent: Mandag-fredag: 10:00-16:00. Lørdag-søndag: 11:00-17:00.

15. juni-15. august: 10:00-18:00.

Guidede ture arrangeres, se hjemmesiden.

Norsk Luftfartsmuseum er Norges nationale museum for luftfartshistorie og ligger i Bodø i Nordnorge. Museet har store samlinger af både civile og militære fly samt fotos, film og dokumenter der beskriver luftfartens historie i Norge.

Den Kolde Krig er af særlig interesse for museet fordi Norge var det ene af to NATO-lande der grænsede op til Sovjetunionen. Norge var specielt udsat under den Kolde Krig. Ikke langt fra grænsen til Sovjetunionen lå Kola-halvøen der var base for de sovjetiske atomubåde samt strategiske missilbærende bombefly. Norge havde derfor en vigtig rolle i NATO med hensyn til efterretninger om Sovjetunionens militære udvikling og som forsvarslinje for den sovjetiske adgang til Atlanten. Norge var også mellemstation for et eventuelt NATO-angreb mod Sovjetunionen. Det ændrede Nordnorges betydning fra et isoleret fiskesamfund til et moderne samfund med stor militærstrategisk betydning. Det var specielt udviklingen i luftfarten der var årsag hertil.

6. august, 1945. Det amerikanske B-29 bombefly *Enola Gay* kastede den første atombombe i en krig. Målet var den japanske by Hiroshima. Tre dage senere blev den næste bombe kastet over Nagasaki.

Siden da har atomvåben været en fast bestanddel af supermagternes militære styrker. USA og Sovjetunionen har i årtierne efter 2. verdenskrig opbygget så store lagre af atomvåben at de er i stand til at ødelægge alt liv på jorden mange tusinde gange. Storbritannien, Frankrig, Kina, Indien, Pakistan, Nordkorea og sandsynligvis Israel har siden opbygget egne og mindre arsenaler.

De første atomvåben var små og baseret på fissionsenergi. Hiroshima-bomben var på 20 kiloton. I 1952 testede USA en såkaldt termonuklear hydrogen-bombe baseret på fusionsenergi. I de følgende årtier udvikler Sovjetunionen, Kina og Frankrig den samme type bombe. I oktober 1961 tester Sovjetunionen en 50 megaton stor bombe på Novaja Zemlja, en ø i Ishavet. Det er den største bombe der nogensinde er produceret. Slagmarkerne var ændret for altid, det samme var karakteren af de militære konflikter. Og for første gang har et enkelt våben domineret og bestemt den militære situation i en hel æra.

Den Kolde Krig var den største konflikt i historien. Den var verdensomspændende og varede i næsten 50 år. Det der adskilte denne konflikt fra andre var først og fremmest tilstedeværelsen af atomvåben.

Det nye våbens fulde potentiale var ikke erkendt i det første årti efter 2. verdenskrig. Mange lande overvejede at starte atomprogrammer. De to store militære alliancer, NATO og Warszawa-pagten, integrerede atomvåben i deres respektive væbnede styrker. Det var planlagt at bruge små taktiske atomvåben for at opnå fordele på slagmarkerne. Større strategiske atomvåben skulle derimod bruges til at afskrække modstanderen fra at angribe. I dette første årti havde USA monopol på bomben og fik også siden overtaget i antallet af atombomber. Massive repressalier mod Sovjetunionen ville være vestens svar på sovjetisk aggression. Men med fremkomsten af de store termonukleare våben var det klart at en direkte krig mellem de to parter var håbløs, da den ville påføre begge sider helt uoverskuelige ødelæggelser. Da missiler udviklet i 1960-erne kunne fragte atombomber fra det ene kontinent til det andet var det opnået en slags lighed mellem de militære styrker. Både USA og Sovjetunionen fortsatte med at producere stadig større lagre af atomvåben og brugte store ressourcer på at udvikle mere slagkraftige våben og missilbaser. Da de faste missilbaser efterhånden blev anset for at være sårbare begyndte man at bevæbne ubåde med atommissiler. De var sværere at opspore og ødelægge. Det var nu heller ikke længere helt afgørende hvilken militærmagt der satte det første angreb ind. Ubådsstyrkerne ville formentlig være næsten intakte og gjorde det derfor muligt efterfølgende at besvare angrebet med atommissiler. Man var nu nået til en situation med *Mutual Assured Destruction* (sikkerhed for gensidig ødelæggelse) og *Massive Retaliation* (massive repressalier) hvilket gjorde en konfrontation meningsløs for begge parter. En global udslettelse syntes imidlertid utænkelig hvis f.eks. Sovjetunionen satte et begrænset angreb ind mod Nordnorge. Derfor indførte USA i 1960-erne doktrinen om *Flexible Response* (fleksibel gengældelse).

Et sovjetisk såkaldt Backfire bombefly bevæbnet med et atommissil. Det var et af de 800 sovjetiske fly der i gennemsnit hvert år blev overvåget af norske fly udfor Norges kyst fra 1960-erne til 1980-erne. Mere end 1500 sovjetiske fly blev overvåget i 1972 da den militære flytrafik var på sit højeste.

Man ville imødegå et angreb med et målrettet og begrænset modangreb. En tilsvarende sovjetisk doktrin havde et lignende indhold. Et eventuelt massivt og omfattende angreb fra en af siderne ville søge at overraske og udrydde modstanderen før han kunne reagere. Det var efterhånden også meningsløst på grund af de store lagre af atomvåben. Begge parter var efterhånden klar over at en omfattende atomkrig var uundgåelig såfremt den første atombombe blev kastet på slagmarken. Krigen ville være umulig at vinde og det ville være umuligt for nogen at overleve.

Denne erkendelse gjorde supermagterne interesseret i at mindske spændingerne og begrænse brug og spredning af atomvåben. I 1963 blev der indført forbud mod atomprøvesprængninger, *the Partial Test Ban Treaty*. I 1970 indgik man en ikke-spredningstraktat, *The Non-Proliferation Treaty*, der skulle hindre nye lande i at få atomvåben. Denne traktat følges stadig. Der blev indgået andre aftaler men de var svære at realisere. De indeholdt f.eks. ikke kontrolforanstaltninger og de var tillige præget af gensidig mistro. Først med de såkaldte INF- og CFR-traktater fra slutningen af 1980-erne aftaltes gensidige kontrolforanstaltninger. Traktaterne medførte at antallet af atomvåben blev reduceret.

Atomvåbnet, som stadig er det afgørende militære våben, har sat sig i folks bevidsthed som ingen andre våben tidligere har gjort. Det har medført store folkelige protester og systemkritiske videnskabsmænd som *Sakharov* og *Vanunu* blev arresteret for modstanden mod deres landes militære anvendelse af atomteknologien. Truslen om global udslettelse var et populært emne i kunsten. Under den Kolde Krig følte frygten for atomkrig reel. I dag er frygten ikke så tydelig i samfundet, men arsenalerne af atomvåben er stadig tilstrækkelige til at ødelægge alt liv på jorden. Oven i købet mange gange.

Venstre: *Fra indgangen til Anlæg 96, en underjordisk klippe-hangar på Bodø centrale flybase, 1960. Anlægget var i stand til at modstå en 100 Kiloton stor atombombe.*

Britisk termo-nuklear bombe, WE 177. Norsk Flymuseum.

Frivillig i Auschwitz.

Historien om Witold Pilecki's utrolige liv

*Jacek Pawlowicz, historiker
Institutet for National Erindring, Warszawa, Polen*

Der lever stadig mange øjenvidner der kan fortælle om den Kolde Krigs mange historiske begivenheder og forbrydelser, f.eks. dissidenter, partisaner og GULAG-fanger. Mange af disse personer fungerer bl.a. som guider på de museer, der er nævnt i denne rapport.

Den polske kaptajn Witold Pilecki døde ganske vist allerede i 1948 men hans enestående historie er beskrevet her fordi den omfatter mange kendte historiske begivenheder og steder, der er tilknyttet den nyere europæiske historie.

Witold Pilecki med hustruen Maria og børnene Andrzej og Zofija. 1934.

Witold Pilecki var polak men blev født i 1901 i Rusland. Han repræsenterede en generation, der havde levet under det russiske zardømmes besættelse af Polen og havde oplevet flere polske opstande. Hans motto var: "Gud, ære og fædreland".

Familien var deporteret til Rusland fordi bedstefaderen havde deltaget i en opstand mod zardømmet i 1863. Witold's far var uddannet skovfoged og familien slog sig ned i Karelen, nord for St. Petersburg. Familien med 5 børn flytter senere til Vilnius hvor Witold gik i skole. Faderen bliver dog boende i Karelen men får i 1918 under den russiske revolution frataget sin ejendom.

I Vilnius bliver Witold medlem af en hemmelig polsk militær organisation der kæmper mod kommunistiske sabotører og den fremrykkende bolsjevistiske hær. I 1920 melder han sig frivillig til den polske hær og kæmper flere steder mod bolsjevikkerne.

Efter krigen i 1921 tager han studentereksamen. Han taler da flydende fransk, tysk, russisk og polsk og indskrives på kunststudiet på universitetet i Vilnius. Studiet opgives da faderen bliver syg og Witold må tage lønnet arbejde for at bidrage til familiens underhold.

I 1931 gifter han sig med *Maria Ostrowska* og får børnene *Andrew* og *Sophia*. Han erhverver en landbrugsejendom i Sukurcze. Han er meget aktiv og initiativrig i lokalsamfundet og deltager bl.a. i et frivilligt brandværn, i mælkeproducent-kooperativer samt i faglige landbrugsforeninger. Hans kunstneriske interesse holdes ved lige ved tegning og maling.

Da tyskerne angriber Polen i begyndelsen af 2. verdenskrig melder Witold sig straks til den polske hær og får titel af sekondløjtnant. Han deltager i flere kampe mod de fremrykkende tyskere. Sukurcze besættes af den sovjetiske hær (Nazityskland og Sovjetunionen besatte hver en del af Polen efter fælles aftale, den såkaldte *Molotov-Ribbentrop pagt* fra 1939). Maria Ostrowska og børnene gemmer sig blandt den lokale befolkning, da familier til polske officerer deporteres til øde områder i Sovjetunionen.

Efter at Tyskland har nedkæmpet den polske hær tager Witold Pilecki og major *John Wlodarkiewicz* initiativet til at danne modstandsbevægelsen, *Den Hemmelige Polske Hær, TAP*.

I 1940 beslutter Pilecki at skifte til jødisk identitet og lader sig arrestere af tyskerne for at få adgang til den nazistiske udryddelseslejr Auschwitz. Formålet var at finde ud af hvad der egentlig foregår i lejren. Han ankommer til Auschwitz med en fangetransport i september 1940 og er straks klar over at han er kommet til "helvede på jord". Det lykkedes ham at sende rapporter ud af lejren til modstandsbevægelsen som sender dem videre til London. Han organiserer endvidere en modstandsbevægelse i selve lejren.

Witold Pilecki flygter fra Auschwitz i 1943, hvad der kun lykkedes for ganske få fanger. Han genser sin kone og børn og fortsætter i øvrigt de illegale modstandsaktiviteter. Bl.a. udarbejder han forskellige planer for et angreb på Auschwitz for at befri fangerne, men planerne vinder ikke genklang hos de allierede. Den polske modstandsbevægelse kan ikke gennemføre et angreb alene.

Pielecki fotograferet som "frivillig" fange i den tyske koncentrationslejr Auschwitz i 1941. Pielecki lod sig tage til fange under falsk navn med henblik på at blive indsat i lejren. Her organiserede han en modstandsbevægelse og indsamlede informationer. Det lykkedes ham at flygte i 1943 som én af meget få fanger. Han skrev en rapport om forholdene i lejren som blev sendt til London. Efterfølgende forberedte han flere angreb på lejren for at befri fangerne og destruere bygninger og gaskamre. Angrebene, der skulle foretages af den polske modstandsbevægelse og allierede styrker, fandt imidlertid ingen tilslutning.

Pielecki i Mokotow fængslet i Warszawa umiddelbart før han blev henrettet i 1948.

Han deltager efterfølgende i opstanden i Warszawa, hvor den polske modstandsbevægelse stort set udryddes af den tyske hær efter hårde kampe der bl.a. foregår i byens kloaksystem. Han overlever og sendes i tysk fangelejr. Her bliver han befriet af amerikanske tropper og sendes til et polsk hærkorps stationeret i Italien. Herfra sendes han illegalt tilbage til Polen der nu var besat af den sovjetiske hær. Sovjetunionen var i gang med at skabe et kommunistisk diktatur på trods af et løfte om frie valg fra den sovjetiske leder *Josef Stalin* til de vestlige allierede. Witold Pilecki opbyggede et efterretningsnetværk der bl.a. indsamlede oplysninger om det hemmelige sovjetiske politi, NKVD (senere KGB), og dets terror mod den polske befolkning samt deportationerne af polakker til GULAG-lejrene (sovjetiske koncentrationslejre) og til øde områder i Sovjetunionen.

Witold Pilecki, der nu havde rang af kaptajn, blev anholdt af det hemmelige politi i 1947 og underkastes hård tortur. Det lykkedes ham at hviske til sin kone i retssalen "Auschwitz var en legeplads sammenlignet med forholdene her". Efter 2 ugers retssag blev han dømt til døden og umiddelbart efter henrettet. Hans grav er ukendt, men han er formentlig begravet på en af Warszawas lossepladser.

Witold Pileckis historie er først blevet kendt i Polen efter selvstændigheden i 1989 da Sovjetunionen brød sammen. Han er i dag polsk nationalhelt og mange skoler, gader m.v. er opkaldt efter ham. Han har modtaget de højeste polske ordener af bl.a. præsidenterne *Lech Walesa* og *Lech Kaczynski*, samt alle betydende ordener fra 2. verdenskrig herunder *Auschwitz Korset*. Witold Pilecki ses i dag et symbol på Polens kamp for uafhængighed af de tyske og kommunistiske besættelsesmagter samt et symbol på de ofre som det polske folk blev påført.

Efter arrestationen i 1947 blev Pielecki underkastet tortur, men røbede ingen hemmeligheder. Her forsvarer han sin sag hos militærdomstolen i Warszawa hvor han blev dømt til døden. Under et besøg af sin hustru i fængslet hviskede han "Auschwitz var en legeplads sammenlignet med forholdene her".

En ungdom i KGB-fængsler og GULAG-lejre

Johannes Bach Rasmussen

Sekretær for Det Baltiske Initiativ og Netværk

Birute, 16 år gammel, fotograferet af det hemmelige politi KGB den dag hun blev arresteret.

Mange unge fra de baltiske lande gjorde modstand mod det kommunistiske regime – med og uden våben, individuelt eller i grupper.

Birute Anulyte gjorde modstand på egen hånd. Hendes far blev arresteret og tvangsdeporteret fra Litauen i 1946 fordi han var skolelærer og ikke havde tilkendegivet sympati for de kommunistiske magthavere. Det gjaldt en meget stor del af Litauens skolelærere der blev betegnet som *"fjender af folket"* og en trussel mod det kommunistiske regime. Han blev sendt til en GULAG-lejr i Moldavien med en dom på 15 års fængsel. 19 andre familiemedlemmer blev deporteret til Sibirien.

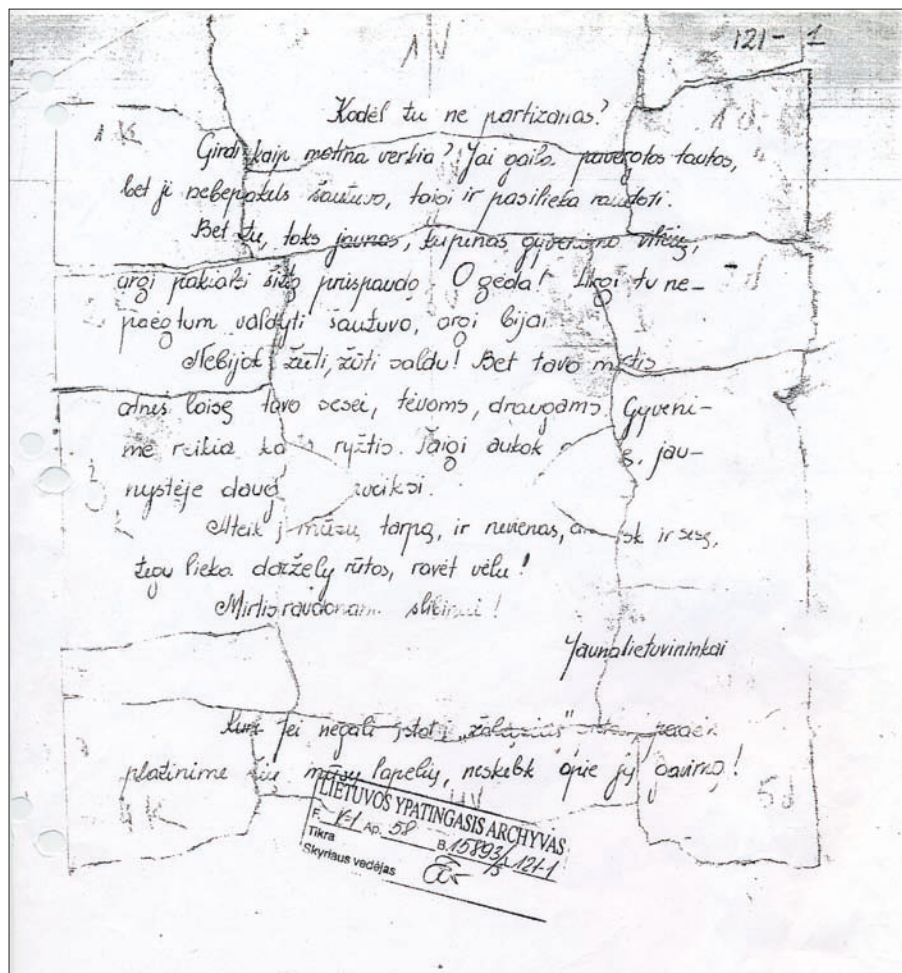
Birute var 14 år gammel og besluttede at hævne faderens deportation og yde modstand mod *"den røde plage"*. Hun begyndte at skrive små sedler som hun anbragte på postkontorer, i skolen, i lommerne på ældre elever etc. Der stod f.eks. *"Har vi mistet vores selvstændighed for altid?"*, *"Har vi solgt vores frihed så billigt?"* eller *"Stalin er en djævel"*.

Hun skrev også kritiske digte og tegnede patriotiske tegninger. En dag tabte hun et digt på gulvet i skolen. To drenge spurgte hvad det var. Hun rev papiret i stykker og smed det i en papirkurv. Drengene samlede det op, limede stykkerne sammen – og afleverede det til det hemmelige politi KGB. Hun vidste straks hun havde gjort noget forkert og tog derfor ikke hjem, men skjulte sig hos familie. Et par dage efter vendte hun dog hjem og blev straks arresteret. Hun blev forevist det sammenklistrede digt, som hun havde underskrevet *Organisationen for Litauens Ungdom*. Det hemmelige politi ønskede navne på organisationens ikke-eksisterende medlemmer. Forhøret varede både dag og nat og den 16-årige pige blev tortureret med elektriske stød og en negl blev revet af.

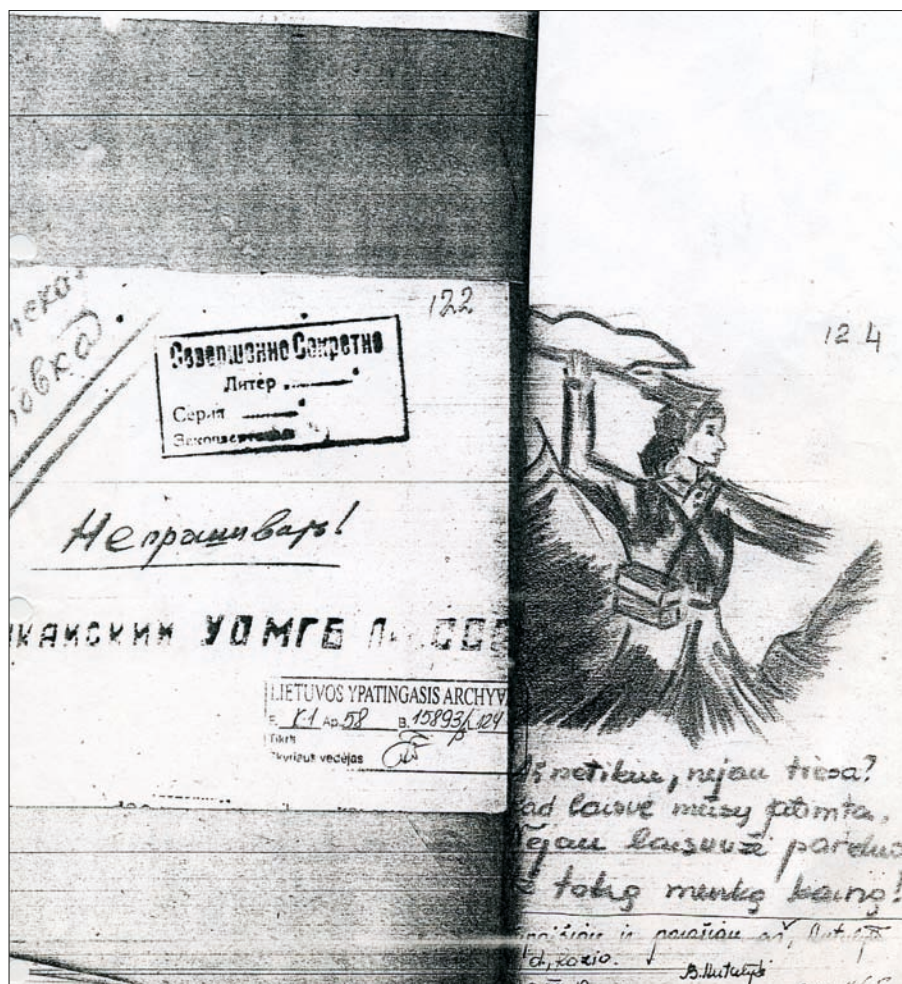
Efter et år i KGB-fængsler i Litauen blev hun deporteret til GULAG som *"kriminelt fange"*. Hun blev flyttet rundt mellem mange lejre og blev udsat for umenneskeligt hårdt arbejde, sult og sygdom og oplevede medfanger der døde i stort tal. Hun arbejdede som slave ved landbrug, skovbrug, minedrift og glasproduktion. Hun overlevede også et ophold i såkaldt *"arrestcelle"*, der blot var et dybt hul i jorden med vand. En anden gang arbejdede hun i en mineskakt med mange andre kvinder. Da hun var den yngste blev hun bedt om at gå efter vand. Da hun havde forladt minen brød den sammen og hun var eneste overlevende. En anden gang arbejdede hun på et glasværk med store knusemaskiner som omdannede glasstykker til glasstøv. Strømmen svigtede og en fange blev beordret ned i en af maskinerne for at rengøre den. Desværre startede maskineriet og fangen blev knust.

Birute vendte tilbage til Litauen efter seks års fangenskab. Her blev hun forenet med moderen, tre søstre og en bror – og lykkeligvis faderen der også havde overlevet GULAG-lejrenes helvede. Hun blev efterfølgende uddannet som barnesygeplejerske, men aldrig gift.

Hele familien, nu med børn og børnebørn, deltog i de blodige frihedsdemonstrationer i Vilnius i januar 1991. Inden de tog af sted aftalte de åbent hvem der skulle tage sig af børnene i tilfælde af at nogle af de voksne blev dræbt.

Det sammenklistrede digt der kom det hemmelige politi KGB i hænde og som førte til Birutes arrestation og fængsling. Fra Birutes sagsmappe hos KGB.

Fra Birutes sagsmappe hos KGB med stempler og påtegninger. Til højre ses et af Birutes digte med en tegning af litauisk partisan.

Om kommunismen

Artiklen er baseret på undervisningsmateriale fra Museet for Besættelserne af Letland, se www.occupationmuseum.lv.

Det anslås at kommunistisk terror og sult opstået som følge af kommunistiske regimer m.v. har kostet mellem 85 og 100 millioner mennesker livet.

I "Kommunismens sorte bog" er der angivet følgende dødstal:

Lande	Døde, millioner
Sovjetunionen	20
Kina	65
Vietnam	1
Nordkorea	2
Cambodja	2
Østeuropæiske lande	1
Latinamerikanske lande	0,15
Afrikanske lande	1,7
Afghanistan	1,5
Andre lande uden kommunistisk regime	0,01

"Kommunismens sorte bog: Forbrydelser, terror og undertrykkelse". S. Courtois m.fl. Harvard University Press. 1999.

Kommunistiske ideer opstod allerede i oldtiden og byggede på *ligestilling mellem borgerne* og ideen om et *retfærdigt politisk system*.

De kommunistiske teorier blev udbygget sidst i det 19. århundrede af filosofferne *Karl Marx* og *Frederich Engels*.

Kommunismens grundlæggende idé er at kapitalismen er den sidste fase i samfundets udvikling, der efterfølgende fører til en revolution fra arbejderklassen, som etablerer et klasseløst samfund. Kommunismen bygger på *offentligt eje af al ejendom* og at *alle borgere yder og modtager efter behov*.

Arbejderbevægelsen i Rusland fik stor fremgang i begyndelsen af det 19. århundrede baseret på de kommunistiske ideer. I efteråret 1917 kom bevægelsens venstrefløj til magten ved et væbnet statskup under ledelse af *Lenin*. Venstrefløjen var kendt som *Bolsjevikkerne* og statskuppet som *Den Russiske Revolution*.

Der blev indført et *kommunistisk diktatur* i Rusland også kaldet *proletariatets diktatur (arbejderklassens diktatur)*. Kommunisterne havde magten i Rusland og Sovjetunionen indtil 1991. I 1991 tog Rusland initiativet til dannelsen af Sovjetunionen (USSR) der også omfattede Hviderusland, Ukraine, Aserbajdsjan, Armenien og Georgien. På dette tidspunkt omfattede Rusland også Usbekistan,

Turkmenistan, Tadsjikistan, Kirgisistan og Kasakhstan, som efterfølgende blev sovjetrepublikker. Estland, Letland, Litauen og Moldova blev i 1940 besat af Sovjetunionen og indlemmet i unionen som sovjetiske stater.

Et af Sovjetunionens mål var en verdensomspændende kommunistisk revolution. Det betød at Sovjetunionen aktivt støttede de kommunistiske partier i andre lande og herved bidrog til udbredelsen af de kommunistiske ideer og oprettelsen af nye kommunistiske regimer.

I det 20. århundrede fik kommunisterne magten i Kina, Cambodja, Mongoliet, Vietnam og Nordkorea. Efter 2. Verdenskrig blev kommunistiske regimer indført i Østeuropa: Albanien, Bulgarien, Tjekkosllovakiet, Jugoslavien, Polen, Rumænien, Ungarn, Østtyskland og de Baltiske stater. Desuden fik kommunistiske regimer magten i mange afrikanske lande samt Nicaragua og Cuba. Kommunisterne er stadig ved magten i Kina, Cuba, Nordkorea, Laos og Vietnam.

Det kommunistiske regime blev gennemført ved omfattende propaganda samt overvågning af borgerne af hemmeligt politi. I årtier blev der gennemført en hensynsløs terror og drab af befolkningerne i Sovjetunionen og Kina, som kostede millioner af mennesker livet.

De kommunistiske regimer kan karakteriseres ved:

- Jord, banker, industri og ressourcer er statens ejendom. Når kommunismen blev indført i et land blev alt privat ejendom konfiskeret.
- Det kommunistiske parti er eneste tilladte eller helt dominerende parti.
- En kultagtig tilbedelse af partilederne.
- En central styret planøkonomi. Økonomiske beslutninger skulle godkendes af ministerier i Moskva (selv små spørgsmål som navn og pris på en ny kage).
- En aggressiv udenrigspolitik.
- Stærkt indskrænket ytringsfrihed. Forbud mod forsamlings, strejker m.v.
- Censur af alt skriftligt materiale.
- Forfølgelse af kritikere af systemet bl.a. gennemførelse af politiske retssager.
- Ingen frie valg. Formelt var der valg, men det er kun muligt at stemme på kommunistiske kandidater. Antallet af vælgere var ofte forfalsket.
- Kollektivisering af landbruget i de fleste kommunistiske lande, herunder lande i Sovjetunionen.

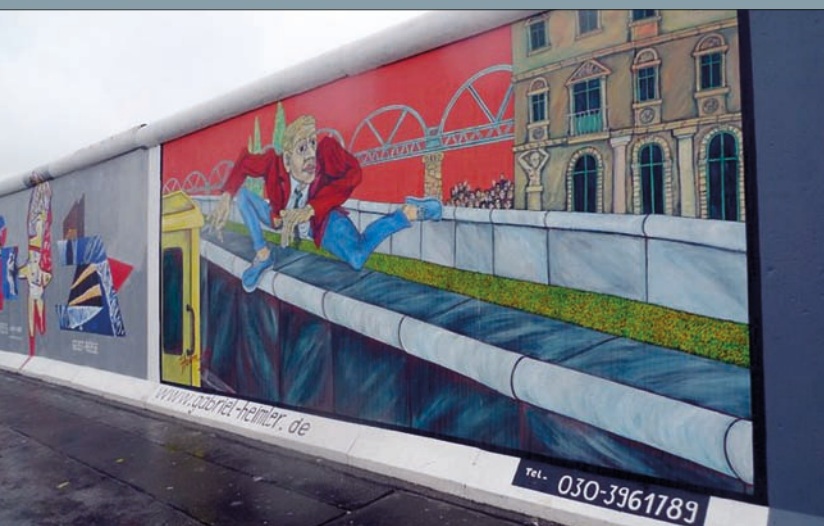
Sovjetisk propaganda fra Letland. Teksten fortæller følgende: "Lev evigt Sovjetiske Letland, en skinnede juvel i den Sovjetiske krone!"

Der blev gennemført udemokratiske valg i 1940 efter Sovjetunionens invasion i Letland. Kun kommunistiske kandidater blev godkendt til valget af de sovjetiske besættelsesstyrker. Det nye parlament besluttede efterfølgende at Letland skulle optages i Sovjetunionen og være en Sovjetisk stat.

Et eksempel på sovjetisk propaganda og historieforskning kan findes i en sovjetisk historiebog: "I sommeren 1940 udviklede der sig en revolutionær situation i Letland. Under lederskab af det kommunistiske parti blev der gennemført en socialistisk revolution. Konfronteret med arbejderklassens krav trådte den borgerlige regering tilbage. Efter et demokratisk valg besluttede det nye parlament at gennemføre arbejderklassens krav om etableringen af Den Socialistiske Republik Letland. Det blev det femtende medlem af Unionen af Socialistiske Sovjetrepublikker den 5. august 1940".

Fotoliste: The Museum of Genocide Victims, Litauen: Forside øverst, 21, 22 nederst, 23. Tomasz Kizny, Polen: Forside nederst. Museum Pawilonu Cytadeli Warszawskiej, Polen: 1. Undervisningsministeriet, Danmark: 4. Erazm Ciolek, Polen: 5 nederst. KARTA Center Foundation, Polen: 5 øverst. Langelandsfortet/Øhavsmuseet: 7. Morten Kjærgaard: 6, 32 øverst. Wikipedia: 8 øverst. Flyvevåbnets Historiske Samling, Danmark: 8 nederst. Ryszard Kukliński Museet, Polen: 9. State Archive of Russian Federation: 11 øverst og nederst. Collection of the Archive and Museum of International MEMORIAL, Moskva: 12, 13 øverst og midten. Tilladelse givet af the Archive and Museum of International MEMORIAL, Moskva: 13 nederst, 15. B. Mkrtschjan. Collection of the Archive and Museum of International MEMORIAL, Moskva: 14 venstre. M.S. Rudakow. Collection of the Archive and Museum of International MEMORIAL, Moskva: 14 højre. Martin Esbensen, Danmark: 16 nederst. Museet for Besættelse og Kampen for Frihed, Estland: 17. Perm-36. Museet for Historie om Politisk Forfølgelse, Rusland: 19. Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR: 25 nederst. Museet for Anna Akhmatova, Rusland: 26 øverst, 27. Museet for Letlands Besættelse: 28 øverst, inderside omslag bagest. Ieva Gundare, Letland: 29. Degerby Igor Museum, Finland: 30, 31. Hemsö Fästningen, Sverige: 33 øverst. Rödbergsfortet, Sverige: 33 næstøverst. Flygvåbenmuseet, Sverige: 33 midten, Aeroseum, Sverige: 33 næstnederst. Marinmuseet, Sverige: 33 nederst. Arne Erik Larsen, Danmark: 32 nederst venstre. Jörgen Waltermark, Sverige: 32 nederst højre. Norsk Luftfartsmuseum: 34, 35. Instytut Pamięci Narodowej (www.en.pilecki.ipn.gov.pl), Polen: 36, 37. Birute Anulyte, Litauen: 38 nederst, 39. Johannes Bach Rasmussen: 3, 16 øverst, 22 øverst, 24, 25 øverst, 26 nederst, 28 nederst, 38 øverst. Omslag bagside.

Hæftet indeholder beretninger om den Kolde Krig, som er skrevet af personer der alle er beskæftiget med bevaring og formidling af den Kolde Krigs anlæg i landene omkring Østersøen f.eks. militære anlæg, KGB-fængsler, GULAG-fangelejre, partisanbunkers eller museer der er beskæftiget med koldkrigshistorien. I hæftet beskrives mange skæbner og ofre for de kommunistiske regimer.

De fleste af hæftets indlæg er fra en konference afholdt i Gdansk i anledning af 20 -året for kommunismens fald i Østeuropa. Konferencen havde deltagelse af unge fra alle lande omkring Østersøen og var arrangeret af Solidarity Centre Foundation. Det Baltiske Initiativ og Netværk deltog i planlægningen af konferencen.

The East Side Gallery, Muhlenstrasse, Berlin. Over 100 malerier af kunstnere fra mere end 20 lande pryder 1.3 km af den gamle Berlinmur.

Berlinmuren er vel i dag det meste kendte symbol på den Kolde Krig og adskillelsen mellem de vestlige demokratier og de kommunistiske diktaturer. Muren blev bygget omkring den vestlige zone i Berlin i 1961 for at hindre en omfattende masseflugt af østtyskere til vesten.

Den tyske hovedstad var delt i en østlig og vestlig zone selvom den lå midt i det kommunistiske Østtyskland. Det var en del af aftalen mellem de allierede sejrherre efter 2. verdenskrig.

Muren var 155 km lang og blev efterhånden udbygget som en veritabel forsvarslinje der bestod af to parallelle og høje mure samt 116 bemandede vagttårne og 20 bunkers. "Dødszonen" mellem murene havde bl.a. pigtrådsspærringer, elektronisk overvågning, automatiske skydemaskiner og betonspærringer mod køretøjer. Zonen var konstant patruljeret af hunde. Alligevel var ca. 5.000 østtyskere i stand til at flygte over muren, heriblandt næsten 600 grænsevagter. Mere en 200 blev dræbt under flugtforsøg.

Den 9. november 1989 bekendtgjorde den østtyske regering, at østtyskerne frit kunne besøge den vesttyske zone. Titusinder af østberlinere passerede umiddelbart efter grænseovergangene eller kravlede over muren til et stærkt følelsesmæssigt møde med vestberlinerne. Efter Sovjetunionens sammenbrud blev de to tysklunde forenet og med Berlin som hovedstad.